

Trgovačke kompanije ranoga novog vijeka na primjeru Nizozemske istočnoindijske kompanije

Rudić, Petar

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:843221>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-26**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski dvopredmetni studij hrvatskog jezika i književnosti i povijesti

Petar Rudić

**Trgovačke kompanije ranoga novog vijeka na primjeru
Nizozemske istočnoindijske kompanije**

Diplomski rad

Mentor: doc.dr.sc Domagoj Tomas

Sumentor: dr.sc. Igor Josipović, poslijedoktorand

Osijek, 2021.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Diplomski dvopredmetni studij hrvatskog jezika i književnosti i povijesti

Petar Rudić

**Trgovačke kompanije ranoga novog vijeka na primjeru
Nizozemske istočnoindijske kompanije**

Diplomski rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest

Mentor: doc.dr.sc Domagoj Tomas

Sumentor: dr.sc. Igor Josipović, poslijedoktorand

Osijek, 2021.

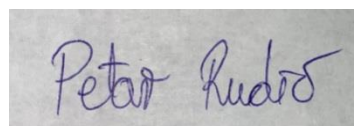
Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 1. rujna 2021.

A rectangular box containing a handwritten signature in blue ink that reads "Petar Rudro".

0122221942

ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

U ovom diplomskom radu ponuđen je prikaz utjecaja trgovačkih kompanija tijekom ranog novog vijeka te kako je Nizozemska istočnoindijska kompanija djelovala i osvajala svjetska tržišta. Sam pojam trgovačkih kompanija treba promatrati kroz tadašnje ekonomske prilike te kroz uvođenje merkantilizma koji je svakoj zemlji priskrbljivao bogatstvo. Osim toga zapadnoeuropske zemlje bile su u međusobnoj vezi pa su tako i ratovi utjecali na ekonomske prilike. Nizozemska se od svoje samostalnosti trudila više djelovati na ekonomskom, a manje na vojnom planu. Međutim, to je bilo istina samo za europske posjede jer su se u Aziji itekako trudili osvojiti što je više moguće posjeda kako bi u svojim rukama držali ogromno tržište koje je obilovalo začinima, čajem i drugim potrepštinama. Uzimajući Nizozemsku istočnoindijsku kompaniju kao primjer, u radu se iznose činjenice koje po mnogočemu ovu kompaniju čine predvodnicom u implementiranju ekonomskih inovacija, decentralizaciji i uspjehu, ali i zbog toga što predstavlja izuzetno moćnu i snažnu tvrtku koja je tijekom dva stoljeća postojanja Nizozemskoj priskrbila veliko bogatstvo.

Ključne riječi: trgovačke kompanije, Nizozemska, Nizozemska istočnoindijska kompanija, Azija, trgovina

Sadržaj

1. Uvod	7
2. Trgovačke kompanije i merkantilizam	9
2.1. Pojam i djelovanje trgovačkih kompanija	9
2.2. Nastanak i razvoj merkantilizma	11
3. Stanje u Zapadnoj Europi tijekom 17. i 18. stoljeća	14
3.1. Engleska i Francuska	15
3.2. Španjolska i Portugal	19
4. Nizozemska tijekom 17. i 18. stoljeća	23
4.1. Nizozemska do stjecanja neovisnosti	23
4.2. Nizozemska republika do gubitka samostalnosti.....	24
5. Okolnosti prije osnutka Nizozemske istočnoindijske kompanije	27
5.1. Nizozemske kompanije prije udruživanja	27
6. Osnutak Nizozemske istočnoindijske kompanije	32
6.1. Upravljačke strukture	32
6.2. Ekonomska podloga osnivanja Kompanije	34
6.2.1. Amsterdamska burza i Kompanija.....	35
7. Osvajanje tržišta u Aziji tijekom prve polovice 17. stoljeća	38
7.1. Izgradnja sustava	38
7.2. Nadmetanje i prvi sukobi.....	39
7.3. Sukobi s Engleskom istočnoindijskom kompanijom.....	41
7.4. Osvajanje portugalskih posjeda te otkrivanje novih teritorija	42
8. Uspjeh u Japanu i neuspjeh u Kambodži	45
8.1. Nizozemsko-japanska trgovina.....	45
8.2. Problemi u Kambodži.....	47
9. Trgovina Nizozemske istočnoindijske kompanije	49

9.1. Trgovina prirodnim resursima	49
9.2. Trgovina robljem	53
10. Slabljenje tržišta i propast Nizozemske istočnoindijske kompanije.....	55
11. Posljedice nakon raspada Nizozemske istočnoindijske kompanije	58
12. Zaključak	60
13. Literatura i izvori	62

1. Uvod

Značaj trgovačkih kompanija treba se proučavati kroz povijesne i ekonomske aspekte jer su oni u međusobnoj sprezi te se s protokom povijesti razvijala moderna ekonomija i kapitalizam. Srž proučavanja trgovačkih kompanija leži u shvaćanju povijesti država ranog novog vijeka koje su svoju državnu politiku temeljile na vanjskoj politici i snažnoj trgovini jer snaga države leži u samom njenom bogatstvu. Tijekom srednjeg vijeka, mali gradovi-države bili su nosioci trgovine na Sredozemnu moru. Svoj su uspjeh smatrali vrhuncem politike te nisu vidjeli da itko drugi može postići ono što su oni ili da ih netko može zamijeniti. U želji da imaju i svoj dio u međunarodnoj trgovini koja je, za kasnije poglede, postala beznačajna, države Iberijskog poluotoka odlučile su doći do Indije, ali su zapravo otkrile novi kontinent s puno resursa i tako otvorile novo poglavlje u svjetskoj trgovini. Od tada pa sve do danas države ratuju, međusobno se smjenjuju na ljestvici najbogatijih i najuspješnijih te svako stoljeće nosi nekog novog ekonomskog diva.

Cilj ovog diplomskog rada je analizirati kako je Nizozemska istočnoindijska kompanija tijekom dva stoljeća bila predvodnica u međunarodnoj trgovini, osvajala tržišta u Aziji te se borila za što duži opstanak u surovoj trgovačkoj borbi. U istraživanju će se odgovoriti na sljedeća pitanja: koje su bile okolnosti nastanka ujedinjene nizozemske kompanije, što je bila ekonomska podloga razvitku te koje su ekonomske novine bile uvedene prilikom njezina osnivanja. Također, istraživanje će dati odgovore na to što se događalo u prvim godinama osvajanja tržišta, kako je Kompanija trgovala s Japanom i Kambodžom, od čega im se sastojala trgovina te zbog čega dolazi do opadanja moći i propasti tvrtke. Republika Nizozemska zbog svoje je kompanije ekonomski procvjetala, ostvarila ogroman uspjeh na međunarodnom planu te razvila veliku trgovačku mrežu. Modernost, decentralizacija i najslobodniji oblik merkantilizma osigurali su Kompaniji prvo mjesto u trgovini te, čak, epitet jedne od najvećih kompanija ikada.

U diplomskom radu kroz nekoliko poglavlja bit će prikazan i objašnjen sam pojam trgovačkih kompanija, opisat će se ekonomske politike poput merkantilizma i utjecaj na stvaranje kapitalizma te povijest zapadnoeuropskih zemalja tijekom 17. i 18. stoljeća. Glavni dio rada prikazat će koje su sve kompanije postojale prije osnivanja zajedničke kompanije, što je bilo drugačije u odnosu na sve prijašnje tvrtke te će se analizirati i osvajanje azijskog tržišta kao i sukobi s Portugalcima i Englezima. Na samom kraju objasnit će se razlozi i okolnosti propasti Kompanije.

Zbog nedostupnosti podataka, ali i slabije povijesne povezanosti Hrvatske i Nizozemske, ovo je izuzetno rijetka tema u hrvatskoj povijesti i historiografiji, a tek se nekolicina povjesničara njome bavila. No, to nije slučaj kada su u pitanju svjetski povjesničari jer mnoštvo se njih bavi ovom temom, specijalizirani su za određena područja, proučavaju arhive u Nizozemskoj i u kolonijama koje su Nizozemci ranije posjedovali. Jeffrey Robertson u svojoj doktorskoj disertaciji daje prikaz o prvim godinama kompanije, kako se razvijao njezin kapital, ali i iscrpno opisuje koje su to sve kompanije postojale ranije te koji su bili uzroci njezina osnivanja. Albert Hyma u knjizi *A History Of The Dutch In The Far East* govori o prostorima i ratovima koje je Nizozemska vodila u Aziji, ali i kakvu je politiku ondje provodila. Knjiga Roberta Parthesiusa *Dutch Ships in Tropical Waters* također donosi temeljitu analizu kako je kompanija izgrađivala svoju trgovačku mrežu, osvajala suparničke teritorije i sudjelovala u stvaranju nizozemskog kolonijalnog carstva.

2. Trgovačke kompanije i merkantilizam

2.1. Pojam i djelovanje trgovačkih kompanija

Međunarodna trgovina utemeljena je na znanju i iskustvu pojedinaca te ona nije kreirana od strane određene države ili institucije. Kroz povijest, trgovina je većinom bila u rukama manjeg broja ljudi, koji su sami na lokalnoj razini trgovali i imali utjecaja, dok su velike međunarodne trgovine bile najmanje zastupljene zbog svoje kompliciranosti oko prijevoza ili neznanja drugih jezika i kultura. Tijekom ranog novog vijeka dolazi do miješanja države u trgovačke poslove pa se tako stvaraju dogovori, smanjuje cijena prijevoza ili oduzimaju druge pogodnosti koje su išle na ruku trgovcima. Od tada se sklapaju ugovori između naroda, a pribjegavalo se i nasilnim metodama kako bi se sporazumi ostvarili. U snažnom razvoju međunarodne trgovine iznimnu ulogu imale su trgovačke kompanije koje su bile neovisne dobrovoljne organizacije, ali s prisilnim odlikama. Zbog toga ih se može nazvati kvazineovisnima jer one sigurno jesu trgovačke kompanije, ali su ponekad osnažene i potpomognute od države kako bi imale sredstva prisile. Pored svoje prvenstvene uloge kao trgovačke tvrtke, kompanije su se bavile piratstvom i pljačkama, a sukobljavale su se i sa strancima koji nisu htjeli trgovati s njima ili sklapati ugovore.¹

Značenje trgovačkih kompanija može se objasniti kao partnerstvo male grupe ljudi koji su bili članovi određene obitelji ili su bili usko povezani. Glavni razlozi zbog kojih se surađivalo s obitelji bili su smanjivanje rizika, problem trgovanja i putovanja na udaljena mjesta. Mreža utemeljena na srodstvu bila je osnova za stvaranje međugeneracijske službe, odnosno da članovi obitelji budu na raspolaganju kako bi podizali društveni i ekonomski status obitelji. No, ponekad ni svi obiteljski odnosi nisu bili dovoljni ako pojedinac donosi loše i pogrešne odluke. U razdoblju prije razvitka industrije, postojao je i velik broj samostalnih trgovaca koji su imali velik udio u trgovanju, a svoju su prodaju temeljili na „od vrata do vrata“ načinu odnosno individualnoj prodaji pojedincima. Postojalo je više načina na koji se provodila trgovina pa tako u Europi postoje obiteljske kompanije koje zapošljavaju radnike, trguju na velike udaljenosti, stvaraju veze i vrlo su pokretne. Za obiteljske kompanije bila je vezana i religija. Naime, Židovi i kršćani nisu mogli trgovati kao ni pojedini kršćani međusobno. Pored ovoga postojale su kompanije koje su regulirale svoju trgovinu odnosno

¹ Douglass North, „Institutions, transaction cost, and the rise of merchant empires“, u *The Political Economy of Merchant Empires: State Power and World Trade, 1350–1750*, ur. J. Tracy (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 23-25.

preuzimale i zadržavale za sebe trgovinu na određenim putevima i u kojima su trgovci bili podređeni višim instancama, odnosno pravilima. Postojale su kompanije koje su bile dioničarske i koje su bile organizirane od strane države te su svoje dionice prodavale na prvim svjetskim burzama i tako uvećavali snagu. Takav oblik upravljanja imale su Nizozemska i Britanska istočnoindijska kompanija, a način na koji je to napravila Nizozemska bit će objašnjen u kasnijem dijelu rada.²

U ranom novom vijeku razvijaju se prve tvornice koje su se nazivale manufakture, ali ne može se govoriti o pravim tvornicama kako ih suvremeni ljudi zamišljaju, već se može govoriti o protoindustriji, odnosno preteči industrije. Na sličan način nastaju trgovačke kompanije koje su preteče današnjih velikih multinacionalnih kompanija, koje se razvijaju krajem 19. stoljeća. Međunarodne tvrtke, koje su postojale u 19. stoljeću, započele su svoj razvoj k velikim kompanijama tako što su umjesto slanja trgovaca u inozemstvo ondje otvarale svoje ispostave stvarajući nove prodajne grane. Nastojalo se što više smanjiti troškove transakcije, odnosno prijevoza i potrošnje novca na putovanja. Zbog toga se mogu pronaći sličnosti trgovačkih kompanija s današnjim korporacijama diljem svijeta, a to se primjećuje kroz različite poslovne planove, što većem broju transakcija, odnosno kupoprodaji te načinu upravljanja. Trgovačke kompanije bile su produžena ruka svojih država, točnije provodile su nacionalnu politiku prema svim stranim zemljama onako kako im je državna vlast propisala. Upravitelji kompanija bili su vlasnici manjeg broja dionica, razvijali su menadžersku hijerarhiju koja se širila svugdje po svijetu te su uz to razvijali i mehanizam kontrole svojih podređenih.³

Posebna organizacija upravljanja po kojoj partneri na slobodnoj razini odlučuju počela se razvijati u ranom novom vijeku, a sve se temeljilo na nadležnostima i kulturnim preferencijama osoba. Udruživanje kapitala uz poštivanje svih prava i obveza partnera na određeno razdoblje postao je novi način osnivanja tvrtki. U takvim trgovačkim kompanijama upravitelji su bili partneri ili plaćeni zaposlenici, a mreža ureda bila je podređena razvoju trgovine i ispunjavanju interesa same kompanije. Osnivane su i podružnice kompanija diljem svijeta koje nisu bili obiteljske, već su ispunjavale posebne trgovačke aktivnosti i davale su prednosti kompanijama iz matične zemlje nauštrb stranaca. Organizacija kompanija bila je

² Mark Häberlein, *Trading Companies*, (Mainz: Leibniz Institute of European History, 2018), pristup ostvaren 10. V. 2021., <http://www.ieg-ego.eu/haeberleinm-2016-en>

³ Ann M. Carlos, Stephen Nicholas, „Giant of an Earlier Capitalism“: The Chartered Trading Companies as Modern Multinationals“, *The Business History Review* 62 (1988), br. 3: 403, pristup ostvaren 9. V. 2021., <https://www.jstor.org/stable/3115542>

sadržana u ugovoru o udruživanju, a u njemu su se nalazili podatci o ulozima, pravima i dužnostima, isplati zarade te način izbacivanja partnera iz kompanije. Pojedine kompanije imale su partnere s pravom glasa te dioničare bez prava glasa koji su povjeravali upravljanje jednom ili dvojici partnera s pravom glasa. U udaljenim područjima postavljani su upravitelji koji su primali smjernice te po njima izdavali naređenja, održavali baze i skladišta. Trgovačke kompanije imale su i kulturološku ulogu na način da su širile i prenosile umjetničke radove, knjige i druga kulturna dobra. Različite trgovačke i financijske inovativnosti dovele su do odvajanja trgovaca i bankara tako da se svaka grana razvijala samostalno i bez međusobnog miješanja. Tako se u bankarskom sektoru razvijaju mjenjačnice, banke se počinju baviti prijenosom novca, osnivaju se prva tržišta dionicama te se određuju cijene za pojedine proizvode. S druge strane, trgovci, vlasnici brodova i mornari dolaze u posjed sve većeg broja nautičkih karti, priručnika, geografskih i trgovačkih knjiga te drugih važnih podataka koje će moći iskoristiti za svoja putovanja.⁴

2.2. Nastanak i razvoj merkantilizma

Zapadna Europa nakon feudalnog srednjeg vijeka prelazila je tijekom nekoliko stoljeća na kapitalizam, novo društveno uređenje koje s ponekim izmjenama traje do danas. Kapitalistička manufaktura razvija se u gradovima, stvara se i velik trgovački kapital, sloj trgovaca, vlasnika manufaktura, bankara i drugih imućnijih stanovnika.⁵ Kapitalizam kao pojam najviše su problematizirali Karl Marx i Max Weber, a objašnjen je kao decentralizirana ekonomska politika koja tijekom 19. stoljeća uvodi slobodu tržišta, slobodu pojedincu te manje uplitanja države i politike. Pojedinaac ili tvrtka posjeduju svoj kapital i zagarantirano im je privatno vlasništvo te tako dolaze do zarade i povećanja svog kapitala kojeg kasnije na tržištu mogu prodati.⁶

Do nastanka kapitalizma, u suvremenom poimanju, trebalo je proći nekoliko faza razvoja i promjena ekonomskih politika poput merkantilizma, fiziokratizma, laissez-faire i drugih. Od prestanka feudalizma države su bile snažnije i više centraliziranije prihvaćajući politiku merkantilizma koja je bila premosnica do industrijskih revolucija te ekonomskog liberalizma. Merkantilizam je bio proces i doktrina kojem je iznad interesa pojedinca bio

⁴ Mark Häberlein, *Trading Companies*, (Mainz: Leibniz Institute of European History, 2018), pristup ostvaren 10. V. 2021., <http://www.ieg-ego.eu/haeberleinm-2016-en>

⁵ Nikola Vučo, *Ekonomika historija sveta* (Beograd: Naučna knjiga, 1962), 15.

⁶ „Capitalism”, *Encyclopedia Britannica*, pristup ostvaren 22. V. 2021., <https://www.britannica.com/topic/capitalism>

interes države i cijelog naroda, a pojam je skovao francuski ekonomist Mirabeau. Trgovci nisu bili homogena grupa te države poput Nizozemske, Francuske, Španjolske i Engleske nisu imale međusobno jednake ciljeve što žele postići u svojoj državi provodeći ovakvu politiku. Austrijski pravnik von Hornick govorio je o devet glavnih merkantilističkih ciljeva s obzirom na to da nije postojala jedinstvena ekonomska politika, a pravila su sljedeća:

1. zemlja je morala biti iskorištena za poljoprivredu, rudarstvo i manufakturu
2. sve sirovine u državi morale su biti obrađene u domaćoj manufakturi jer su gotovi proizvodi skuplji
3. aktivirati sve radno sposobne ljude
4. izvoz srebra i zlata bilo je potrebno ograničiti te sav domaći novac držati u opticaju
5. ukinuti što je više moguće uvoz strane robe
6. ako je pojedina strana roba neophodna, potrebno ju je bilo uzeti bez posrednika u razmjenu za domaću robu, a ne srebro ili zlato
7. uvozu robu trebalo je ograničiti te uzimati sirovinu koja bi se obrađivala u državi
8. ako su postojale mogućnosti, trebalo je prodati višak robe strancima za srebro ili zlato
9. nije bio dozvoljen uvoz proizvoda kojih ima dovoljno u državi.⁷

Merkantilizam se razvijao drugačije u svakoj državi pa je zbog toga potrebno prikazati što se odvijalo u pojedinim državama Europe. Španjolska se najviše borila s velikim priljevom strane robe koju su trgovci prodavali u zamjenu za španjolsko srebro i zlato što je dovelo do različitih zabrana španjolske vlade. Jean Colbert, u Francuskoj, najpoznatiji je predstavnik unutarnje i vanjske ekonomske politike koja se temeljila na merkantilizmu te se zbog toga ovaj oblik naziva kolbertizmom. On je stvorio snažnu kolonijalnu i industrijsku Francusku za vrijeme kralja Luja XIV. Potpuno drugačiju politiku merkantilizma vodili su Englezi koji su se usmjerili na jačanje pomorsko-trgovačkog položaja. Zakonom o plovidbi (engl. *Navigation Act*) iz 1651. privilegirani su engleski trgovci i brodari, a strancima nije bila dozvoljena plovidba i trgovina. Uz taj zakon donesen je i Žitni zakon iz 1689. kojim je zaštićena domaća poljoprivreda. Potpuno dominantan pomorsko-trgovački položaj Engleska je ostvarila ugovorima s Portugalom i Španjolskom čime je dolazila na tržište ovih zemalja i njihovih kolonija, a urušili su i monopol koji je Španjolska imala na trgovinu srebrom i

⁷ Robert B. Ekelund Jr. i Robert F. Hebert, *A History of Economic Theory and Method* (Long Grove: Waveland Press, 2014), 46-47.

zlatom. U Nizozemskoj je stvoren najotvoreniji oblik merkantilizma koji se temeljio na slobodnim pomorsko-trgovačkim idejama. Nizozemska je bila glavni dobavljač različite robe iz kolonija, a uz to imala je i razvijenu trgovinu žitaricama pa su to bili glavni pokretači ideje o slobodnoj trgovini. Glavni zagovarač ovakvog modela bio je Pieter de la Court koji je smatrao da trgovina mora biti oslobođena svih ograničenja. Talijanski merkantilizam bavio se trgovačkim, manufakturnim, pomorskim i novčarskim razvojem zbog manjka prirodnih ruda i siromašnog stanovništva. Na osnovu svih pobrojanih vrsta merkantilizma u Srednjoj Europi razvijao se kameralizam⁸ koji je, također, ekonomski skup mišljenja i djelatnosti.⁹

Reakcija na merkantilizam javila se u 18. stoljeću kod teoretičara fiziokratizma koji su smatrali da izvor bogatstva i razvoja leži u poljoprivredi. Iz ovoga gospodarskog smjera izdvojili su se ekonomisti, poduzetnici i teoretičari koji su počeli govoriti o neovisnoj ekonomiji koja neće biti podložna državi odnosno miješanju države u privatne poslove. Zbog toga se razvija teorija laissez-faire, što se s francuskog jezika prevodi kao „pusti neka radi“, odnosno da se poslovi obavljaju s manje intervencija države te da društvo i pojedinci imaju veću ulogu. Osim toga, bilo je važno postići natjecanje na tržištu kako bi se što bolja roba mogla plasirati i ostvariti najveću zaradu, a država je samo trebala osigurati stabilno društvo i ljudske slobode. Kapitalizam 19. i 20. stoljeća preuzeo je oblik i ideje teorije laissez-faire kada je kreirana slobodna trgovina kroz koju se postizalo bogaćenje i uspon privatnog tržišta nauštrb države i društva u cjelini.¹⁰

⁸ Njemačka i Habsburška Monarhija su imale svoj sustav državne politike kojim su upravljale gospodarstvom, socijalnom politikom te prihodima i rashodima.

⁹ „Merkantilizam“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 23. V. 2021., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40216>

¹⁰ „Laissez-Faire“, Investopedia, pristup ostvaren 23. V. 2021., <https://www.investopedia.com/terms/l/laissezfaire.asp>

3. Stanje u Zapadnoj Europi tijekom 17. i 18. stoljeća

Rani novi vijek je u Europi prošao vrlo burno, uz mnoge vjerske ratove koji se nisu događali u srednjem vijeku zbog jedinstvenog poimanja kršćanstva unutar Rimokatoličke crkve. Počevši od zemljopisa, ljudske misli te starih režima (*ancien regime*), sve je doživjelo svoje promjene koje će Europljanima na kraju ranog novog vijeka donijeti Francusku revoluciju i potpuno drugačiju svjetsku povijest.¹¹

Ulazak u rani novi vijek, među ostalim razlozima, najčešće se veže uz velika geografska otkrića s kraja 15. stoljeća kada se otkriva Amerika te pomorski put za Indiju oko Rta dobre nade. Razlozi za traženje novih plovnih puteva bili su višestruki, ali je svim zemljama zapadne Europe u cilju bilo prvi doći do novih područja kako bi ekonomski ojačali. Zbog toga se tijekom ovoga razdoblja odvijaju procesi koji do tada nisu postojali, mijenja se kulturna i svakodnevna slika društva te se razvijaju renesansa, barok i klasicizam. Najvažnije ekonomske posljedice geografskih otkrića su:

1. preokret u pravcima međunarodne trgovine koja sa Sredozemlja seli na Atlantski, Indijski i dijelom Tihi ocean te raspad hanzeatskog saveza
2. proširenje teritorijalne osnove te obujma svjetske trgovine uključivanjem novih prostora u međunarodnu trgovinu
3. novi prehrambeni i drugi proizvodi dolaze u Europu
4. stvaranje ekonomskih veza s najudaljenijim narodima svijeta
5. cijene su počele ovisiti o političkoj situaciji u Europi i kolonijama, o djelatnosti trgovačkih kompanija, trgovcima i dr.
6. izniman uvoz zlata i srebra u Europu doveo je do velikog skoka cijena u 16. stoljeću kod poljoprivrednih i drugih proizvoda što je utjecalo na veliko bogaćenje i osiromašenje ljudi
7. jačanje merkantilističkog učenja u ekonomskoj politici apsolutizma.¹²

¹¹ John M. Roberts, *Povijest Europe* (Zagreb: AGM, 2002), 239-240.

¹² Nikola Vučo, *Ekonomska istorija sveta*, 22-24.

3.1. Engleska i Francuska

Do početka 17. stoljeća Engleskom je vladala Elizabeta I. koja je dolazila iz dinastije Tudor te je kroz svoju vladavinu nastojala održati ravnopravnost svih crkvi i održati vlast crkve pod svojom kontrolom. Pored toga uspješno je ratovala protiv Španjolaca, budući da su engleske snage uništile španjolsku Nepobjedivu armadu, a sa Škotskom je nakon smrti svoje sestre Marije Stuart uspjela stvoriti personalnu uniju. Kako nije imala djece pa tako ni nasljednike, nakon njezine smrti kraljem Engleske postaje škotski kralj James VI., koji je tako postao prvim vladarom Engleske iz dinastije Stuart dobivši ime James I. Iako su obje države imale istog kralja, one su se formalno ujedinile tek u sljedećem stoljeću. Njegova je vladavina bila obilježena nastavkom vjerske snošljivosti, ali i povećanjem sukoba s parlamentom što će utjecati i na kasnije događaje. Njegov sin Charles I., koji ga je naslijedio 1625., proširio je sukobe s parlamentom koji će kulminirati njegovim apsolutizmom i vladanjem bez parlamenta. Ratovao je protiv svojih podanika u Škotskoj te je zbog toga podizao poreze u Engleskoj i time, ali i sumnjama o povratku katoličke vjere, protiv sebe okrenuo engleski parlament. Tako je od 1642. trajao građanski rat koji će nakon sedam godina završiti smrću kralja i uspostavljanjem republike. Commonwealth Engleske, kako je nazvana nova republika, bila je stvarana po novim državno-pravnim odnosima, a do izražaja su došli ekstremi protestantske vjere pa se ova pobuna protiv monarhije naziva i puritanskom. Građanski rat doveo je do podjela između monarhista i republikanaca, a kako ni Englezi ni Škoti nisu bili nakloni republici, nakon smrti Cromwella na vlast je vraćena dinastija Stuart i kralj Charles II.¹³ Ujedinjenje Engleske i Škotske nastupilo je 1707. pa je tako stvoreno Kraljevstvo Velike Britanije i Irske, a prva kraljica je bila Ana, kći svrgnutog kralja Jamesa II. i rođakinja svog prethodnika Vilima III. Naslijedio ju je rođak, prvi kralj iz dinastije Hannover, George I., koji je bio njemačkog porijekla te nije znao engleski, a njegov sin George II. bio je posljednji strani kralj.¹⁴ Velika Britanija u njegovo vrijeme sklapa sporazum s Francuskom 1725. po kojem Britanci dobivaju veću korist, a sporazumu se pridružuju Pruska i Nizozemska te ubrzo i Španjolska. Britanija je postala iznimno snažna država koja je jedina mogla parirati Habsburškoj Monarhiji. Osim togam bila je i prisutna u gotovo svim dijelovima svijeta te držala trgovački monopol na određenim proizvodima.¹⁵ U vremenu stranih vladara dolazi i do jačanja parlamenta i stvaranja stranaka koje su se dijelile na vigovce (vlast) i torijevce

¹³ Roberts, *Povijest Europe*, 287-289.

¹⁴ John Merriman, *A History of Modern Europe* (New York: W. W. Norton & Company, 2010), 391-392.

¹⁵ Enrico Cravetto, ur., *Povijest 11. knjiga: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)* (Zagreb: Europapress Holding, 2007), 195.

(opozicija) koji su bili konzervativniji. Druga polovica 18. stoljeća u Britaniji bila je obilježena pokušajima kralja Georgea III. da bude što neovisniji, sukobi između dviju stranaka bit će poprilično izraženi, zastupnik John Wilkes bit će izbačen iz parlamenta zbog svojih govora, a i situacija u Sjevernoj Americi dodatno će potaknuti promjene. Sve je ovo rezultiralo reformama parlamenta te izbornih zakona što će povećati snagu parlamentaraca i same vlade. No, kralj George III. cijelu je svoju vladavinu pokušavao kontrolirati svu vlast, a pobune koje su nastale u 13 američkih kolonija pokušao je ugušiti, ali neuspješno. Gradio je antifrancusku politiku, nije rješavao probleme katolika u zemlji, a državom je sve više upravljao parlament i prvi ministar vlade William Pitt Mlađi.¹⁶

Engleska istočnoindijska kompanija osnovana je u vrijeme kraljice Elizabete, 31. prosinca 1600. kao dioničarsko društvo za istraživanje te trgovanje začinima u Aziji. U početku se kompanija borila protiv portugalskog i španjolskog utjecaja, da bi tijekom 17. stoljeća njezin glavni protivnik bila Nizozemska istočnoindijska kompanija. U početku su postojale dvije suparničke kompanije koje su se 1708. ujedinile te se kompanija službeno nazvala Ujedinjena engleska trgovačka kompanija u Istočnoj Indiji. Na čelu se nalazilo 24 upravitelja koji su birani od strane vlasnika ili dioničara. Glavni proizvodi kojima su trgovali bili su pamuk, svila, salitra i dr., a u Aziji su najviše trgovali u Indiji, Perzijskom zaljevu te jugoistočnoj i istočnoj Aziji. Osim navedenih proizvoda, trgovali su i robovima koji su im trebali kao radna snaga u postrojenjima u Aziji, ali i u drugim dijelovima svijeta. Nakon što je opala trgovina pamukom, okrenuli su se trgovini čajem iz Kine. Nakon slabljenja rivala iz Nizozemske postaju najjača kompanija koja će tijekom 18. stoljeća ostvariti velike prihode i biti pokretač Britanskog kolonijalnog carstva. Tijekom vlasti premijera Williama Pitta Mlađeg Kompanija je stavljena pod kontrolu parlamenta. Zbog toga, ali i velikog niza razloga poput slabljenja i pretrpanosti tržišta, 1813. dolazi do propasti trgovačkog monopola kojeg su imali te postupno prestaju imati važnu ulogu u britanskoj politici pa je zato kompanija u potpunosti ugašena 1873.¹⁷

Francuska je krajem 16. stoljeća završila sukobe s hugenotima (protestantima), ali se i dalje nosila s poteškoćama, a 1610. ubijen je kralj Henrik IV. iz dinastije Bourbona koji je pokušao izgraditi što snažniju Francusku. Njegov sin Luj XIII. bio je maloljetan te zbog toga vladaju regenti, ali kasnije Luj XIII. uz pomoć kardinala Richelieu ipak vlada Francuskom.

¹⁶ Enrico Cravetto, ur., *Povijest 12. knjiga: Kolonijalizam i građanske revolucije* (Zagreb: Europapress Holding, 2007), 427-428.

¹⁷ „East India Company“, *Encyclopedia Britannica*, pristup ostvaren 28. VII. 2021. <https://www.britannica.com/topic/East-India-Company>

Richelieu je nastojao osigurati razvoj Francuske na vanjskom planu podižući poreze što rezultira i opadanjem povjerenja među ljudima, ali je odlučno zastupao ideju suverene države – ono što će se kasnije smatrati borbom za nacionalnu državu. U to se vrijeme odvija i Tridesetogodišnji rat koji je samo na istočnim dijelovima Francuske ugrozio stanovništvo, a najveće borbe vođene su u Njemačkoj i srednjoj Europi. Rat je pokrenut zbog kršenja vjerskih sloboda protestanata zbog želje Ferdinanda II. Habsburga da obnovi vlast u Njemačkoj. Rat je završen 1648. kada je potvrđena vjerska raznolikost i suverenost Nizozemske i Švicarske. Francuska se našla u krizi kroz nekoliko godina zbog pobuna protiv parlamenta te neslaganja velikaša i plemića s pravnicima u parlamentu. Kada je Luj XIV., Kralj sunce, 1660. došao na vlast, u sljedećih 55 godina stvorit će iznimnu vojnu silu, diplomatski sposobnu Francusku, izgraditi osobni kult te kreirati zlatno doba francuske kulture.¹⁸ Osim toga, nastojao je što više teritorijalno proširiti Francusku kako bi imao prednost nad ostalim protivnicima, a to je pokušao kroz razne ratove protiv gotovo svih europskih zemalja. Nakon njegove smrti Francuskom vlada regent Filip Orleanski, umjesto maloljetnog Luja XV., a država ulazi u više sporazuma s Englezima te izbjegava veće sukobe.¹⁹ Potom, od 1726., državom upravlja premijer de Fleury koji nastavlja pomirljivu politiku te Francusku pokušava održati jakom. Luj XV. uživao je podršku u narodu prvih godina, ali se kasnije ta podrška smanjuje. Naime, nije prepoznavao svrhu reformi i koliko je potrebno promijeniti način vladanja. Plemstvo je bilo privilegirano nižim porezima, česte su bile pobune parlamenta, isusovci su bili progonjeni, kao i pojedinci koji se nisu slagali s kraljem, a ukinut je i parlament.²⁰ Sljedeći, a ujedno i posljednji kralj iz dinastije Burbona, bio je Luj XVI. Obnovio je rad parlamenta, a ekonomista i vrlo sposobnog Turgota postavio je za ministra financija. Iako je provodio liberalnije fiziokratske reforme, loš poljoprivredni priljev prouzročio je glad i pobunu naroda, a na sebe je navukao i crkvenu oporbu koja se nije slagala s oporezivanjem svoje imovine. Parlament nije podržao njegove ideje te je ubrzo i smijenjen, a reforme je pokušao provesti Jacques Necker koji je u tome bio i uspješan, no njegove su pojedine odluke poništavane. Tako je Luj XVI. izbjegavao provesti određene financijske reforme što će i dovesti do Francuske revolucije 1789. i ulaska u jedno drugo doba.²¹ Tijekom 18. stoljeća teško je govoriti o samostalnim politikama ovih dviju zemalja jer su se obje više bavile europskim pitanjima, ratovima te što većim širenjem utjecaja i teritorija. Ratovi za španjolsku, poljsku i austrijsku baštinu utjecali su na stvaranje saveza i koalicija protiv onih koji su im se

¹⁸ Robertson, *Povijest Europe*, 290-291.

¹⁹ Cravetto, *Povijest 11.*, 192.

²⁰ Cravetto, *Povijest 12.*, 501-504.

²¹ *Isto*, 511-518.

suprotstavljali. Sredinom stoljeća uslijedio je rat svjetskih razmjera, Sedmogodišnji rat u kojem su sudjelovale gotovo sve zemlje tadašnjeg svijeta. Velika Britanija bila je u savezu s Fridrikom II. Pruskim, a s druge su se strane našle Francuska, Habsburška Monarhija, Rusija, Poljska, Švedska, a kasnije i Španjolska na čijem je čelu bila burbonska dinastija kao i u Francuskoj. Rat je vođen i u kolonijama, a ne samo na prostoru Europe te su tako Englezi od Francuza i Španjolaca uzimali posjede u Aziji i Americi. O pravom pobjedniku teško je govoriti, ali se pokušalo ići na održanje stanja prije rata. Svakako je Velika Britanija izašla kao najveći pobjednik proširujući svoj teritorij uzimajući Kanadu, dio otoka u Antilima i Senegal od Francuza.²²

Francuska istočnoindijska kompanija postojala je pod različitim nazivima od 1664. do 1789., a glavni osnivač bio joj je ministar Colbert koji je nastojao okupiti što je više moguće trgovaca kako Francuzi ne bi od stranaca kupovali zlato, začine, pamuk i druge proizvode. Kralj Luj XIV. uložio je velike svote novca što ga je učinilo najvećim ulagačem, ali je i kompaniju stavio pod svoju kontrolu. Početne godine obilježili su sukobi s moćnim Nizozemcima koji su im napadali brodove i otimali proizvode. Francuzi su organizirali nekoliko skupih putovanja koji su donosili malo zarade i nisu ostvarivali zacrtane planove. Kompanija je reorganizirana nakon francuskog bankrota 1720. te je ubrzo osvojila nove kolonije, a do 1740. ostvarili su prihode koji su iznosili polovicu prihoda Engleske istočnoindijske kompanije, s kojom su često ratovali.²³ Francuzi su u ovo vrijeme ostvarili brz napredak u trgovini s Indijom i Kinom, ali kasnije taj uspjeh više nisu ponovili. Glavni razlog leži u tome što Kompanija nije imala samostalnost, odnosno samoupravu, već je bila podređena središnjoj vlasti. Također, ni agenti nisu imali samostalnost u odnosu na svoje kolege iz Engleske čija je kompanija imala veliku samostalnost u upravljanju. Zbog takve politike francuskih vlasti koja je bila nazadna i nije mogla parirati Engleskoj kompaniji, kralj Luj XV. ugasio je kompaniju 1769. da bi se ona kasnije opet obnovila, ali nije imala ponovnog uspjeha te je u potpunosti ugašena 1789.²⁴

Francuska je imala iznimnu ulogu u kolonijalnom širenju, ali nisu mogli dostići razinu Engleske i Nizozemske. Tijekom 16. stoljeća na francuskom tržištu prevladavaju strani trgovci. Engleska je kasnije započela svoje širenje, ali su s vremenom postali najjača kolonijalna i trgovačka sila. Šire se na sve strane svijeta – na Sjeverno more, Sredozemlje,

²² Cravetto, *Povijest 11.*, 227-228.

²³ „French East India Company“, *Encyclopedia Britannica*, pristup ostvaren 28. VII. 2021. <https://www.britannica.com/topic/French-East-India-Company>

²⁴ Cravetto, *Povijest 12.*, 220.

okreću se Indiji te suzbijaju utjecaj Španjolaca i Portugalaca, a odlaze i u Sjevernu Ameriku. Glavni oslonac ekonomskog i kolonijalnog širenja bila je kreditna moć te indijska kompanija, a uspon Britanije u 18. stoljeću predstavlja i uspjeh merkantilističkog učenja. Mirom u Utrechtu Britanija dobiva Gibraltar i francuske posjede u Sjevernoj Americi, učvršćuje vlast u Indiji protjeravši Nizozemce i Francuze, stječe monopol u Indiji s centrima u Bombaju, Madrasu, Calcuti te je gotovo jedina trguje s Kinom.²⁵

U Engleskoj je na samom kraju 18. stoljeća došlo do postavljanja temelja za industrijsku revoluciju koja će svoje pravo lice pokazati tijekom 19. stoljeća. Manufakture su i dalje bile tradicionalnije, na selu su seljaci-obrtnici prodavali svoje proizvode trgovcima, a oni su ih kasnije preprodavali. Tvornice koje su postojale bile su pod državnom kontrolom, a najviše se proizvodila svila, oružje i drugi skuplji proizvodi. Tijekom 18. stoljeća u svjetskoj trgovini borile su se Francuska i Engleska, odnosno Velika Britanija, pratila ih je Nizozemska, ali sa sve manje uspjeha. Portugal i Španjolska odavno su prestali imati svoju ulogu u svjetskoj trgovini, ali su i dalje držali svoje posjede u Americi. Države poput Rusije i Sjedinjenih Američkih Država postale su bitnim čimbenikom u kreiranju svjetske trgovine i politike, a i ponovno su oživjela istraživačka putovanja. U ovom se stoljeću trguje zlatom iz Južne Amerike, šećernom trskom, čajem, kavom, indigom i mnogim drugim proizvodima koji osnažuju ekonomiju europskih zemalja. U Aziji je Engleska kompanija postala najjačom i trgovala je s najviše uspjeha, dok su Francuska i Nizozemska bile na nižem stupnju, a treba spomenuti i da je Francuska širila svoje posjede na štetu Nizozemske. Kina je postala zatvorenijom tijekom vlasti mandžurijske dinastije Qing te zbog toga Englezi jedini trguju s njima preko luke Kanton i tako drže monopol u trgovini čajem.²⁶

3.2. Španjolska i Portugal

Španjolska je doživjela ekonomski procvat tijekom 16. stoljeća te su pod svojom kontrolom držali velik broj teritorija u Europi i izvan nje. Također, Španjolci su proveli ujedinjenje Portugala 1580. kada portugalski kralj više nije imao nasljednika pa je tako kralj Filip II. odlučio ujediniti dvije države zbog toga što je on bio jedini sin Izabele, kćeri portugalskog kralja Manuela I.²⁷ Osjetan pad moći dogodio se krajem 16. stoljeća, no ipak Španjolska je pokušavala održati snagu i po broju stanovniku i po važnosti koju je imala u

²⁵ Vučo, *Ekonomska istorija sveta*, 23-24.

²⁶ Cravetto, *Povijest 11.*, 172-175.

²⁷ Merriman, *A History of Modern Europe*, 172.

političkom životu. Inflacija u Europi pogodila je ekonomiju i utjecala na izvoz srebra i zlata koji su bili njihovi glavni aduti u trgovini, a i česti ratovi s drugim zemljama doveli su do stagnacije. Također, pobuna u Nizozemskoj dovela je i do gubljenja dijela teritorija pa i naplate poreza. Filip IV. od 1621. vladao je Španjolskom te ga se smatralo vrlo pametnim i tvrdoglavim. U njegovo se vrijeme sve više ljudi pokušalo okrenuti trgovini i povećati državne rezerve, apsolutizam vladara se povećao te se pokušavalo što lakše prijeći preko gubitka Nizozemske i zaustaviti nove pobune. Portugal je 1640. proglasio neovisnost što je bio još jedan udar Španjolskoj, ali su im se smanjili troškovi koje su imali oko zaštite portugalskih kolonija. Kataloncima su uzimali sve veće poreze što je dovelo do otpora i izgubljenog rata. Sljedeći kralj, Karlo II. imao je vrlo lošu i nesposobnu vladavinu, ali se zato španjolska kulturna i umjetnička scena uzdignula te iznjedrila mnoge poznate umjetnike. Sukobi u Americi, Italiji i oni s Francuzima doveli su Španjolsku u vrlo loš položaj i gubitak mnogih teritorija, a stoljeće koje će uslijediti samo će još više uništiti moćnu državu.²⁸

Rat za španjolsku baštinu započeo je 1701. nakon smrti Karla II., koji je pripadao dinastiji Habsburgovaca, a naslijedio ga je Filip Anžuvinc. Kako je Filip pripadao Burbonskoj dinastiji kao i Luj XIV., u ratu su se sukobili Engleska, Nizozemska i Habsburška Monarhija protiv Francuske, Bavorske, Španjolske i Pijemonta. Ubrzo je savojski vojvoda Viktor Amade II. prešao na drugu stranu, a Engleska je od Portugala preuzela luke i trgovačka pristaništa pa se zbog toga Francuska našla u vrlo lošem položaju. Mirom u Utrechtu 1713. i sporazumom iz Rastatta, 1714. Filipu Anžuvincu potvrđeno je upravljanje Španjolskom i kolonijama, a njegovom protivniku Karlu Habsburškom pripale su španjolska Nizozemska, Mantova, Milano te Napuljsko Kraljevstvo i Sardinija. Ovim je ratom Španjolska u potpunosti oslabila, a rat je prouzročio i nove ratove u samoj državi te podjelu na više nacionalnih frakcija.²⁹ Filip V. je od kraja rata do 1746. vladao Španjolskom pokušavajući ojačati državu, a njegov nasljednik Ferdinand VI. također je pokušao provesti reforme. Crkva je bila jaka, plemstvo rastrojeno, seljaci siromašni, porezi nisu bili dobro raspoređeni, a samo se visoki sloj društva obrazovao. Iako je u vrijeme Ferdinanda došlo do pokretanja manufaktura i javnih radova, ipak je to sve bilo nedovoljno za veliku državu kakva je bila Španjolska. Karlo III. postao je kraljem 1759. te se tek od tada Španjolska počinje obnavljati jer je bio savjesniji od svojih prethodnika, a i okružio se sposobnim političarima. Pokušavali su promijeniti politiku crkve, smanjiti utjecaj inkvizicije, reformirati školstvo nakon protjerivanja isusovaca,

²⁸ Merriman, *A History of Modern Europe*, 201-206.

²⁹ Cravetto, *Povijest 11.*, 211-212.

doneseni su agrarni zakoni te je zemlja podijeljena seljacima. Politika je liberalizirana, uvedeno je nekoliko zakona o trgovini žitom, ukinuti su cehovi nad obrtnicima, a reformatori su bili uspješni iako su krajem 18. stoljeća oslabili i bili suočeni s velikim kritikama.³⁰

Od ulaska u personalnu uniju sa Španjolskom, 1580., Portugal je imao svoja državno-pravna ovlaštenja, ali promjenom kralja i dolaskom Filipa III. i kasnije Filipa IV. na vlast sve je to izgubljeno i Portugalci su bili podvrgnuti nasilju. Osim toga, Portugal je gubio svoje kolonije i trgovačka središta u Aziji, pomoć nije pružena iz Španjolske pa zbog toga jača Nizozemska, koja osvaja gotovo sva portugalska područja u Aziji. Konačna odluka za odvajanje nastupila je kada su Španjolci htjeli s portugalskim trupama napasti Kataloniju pa čak i zaratiti s Francuskom koja je pomogla podizanju revolucije 1640. u Portugalu, koja je zbacila Španjolce i na vlast dovela vojvodu Braganze Ivana IV. Španjolska je nakon neuspjelih napada napokon priznala Portugal tek 1668., a do tada su Portugalci morali naći saveznika i na sve su se strane borili za održavanje što većeg broja teritorija. Tako sklapaju dogovor s Englezima o pružanju određenih ustupaka, kasnije sklapaju još jedan sporazum s obnovljenom engleskom monarhijom. Sljedeći kralj, Afonso VI. nije učinio ništa što bi označilo njeogvu vladavinu, ali je njegov brat Petar II. obnovio zemlju te krenuo u trgovinu zlatom iz Brazila koji je bio njihova kolonija i koji im je donio veliko bogatstvo. Portugal se u Ratu za španjolsku baštinu svrstao uz Englesku te su tako ratovali na španjolskom teritoriju, ali su ih francusko-španjolske snage prevladale. Kralj Ivan V. u skladu s apsolutizmom ukinuo je parlament i samostalno vladao zemljom koja je postala bogata, a i divio se Luju XIV. i gradio svoju politiku po uzoru na njega.³¹ Portugal je od 1750. bio pod upravom markiza Pombala koji je provodio brutalnu politiku, pribjegavao mučenju, zatvaranju, ali je proveo i određene reforme. Slijedio je tadašnju politiku o protjerivanju isusovaca, no ipak Portugal je bio zaostao, prestao je biti trgovačko središte, poljoprivreda je bila loša te vlada nije bila dovoljno moćna. U to vrijeme kralj Josip I. bio mu je određeni zaštitnik da bi nakon njegove smrti bio uklonjen i sam Pombal, a zamijenio ga je još nazadnji Fina Manique. Portugal je izgubio simbol trgovačke sile i zemlje koja je otkrivala nova područja, održavali su se prodajom srebra i zlata, ali uslijed inflacije i to je podbacilo ekonomiju zemlje.³²

Predvodnici kolonijalnog osvajanja bili su Portugal i Španjolska koji postavljaju osnove kolonijalnog sustava, a Nizozemska i Engleska ga kasnije nadograđuju. Portugalci su

³⁰ Cravetto, *Povijest 11.*, 299-308.

³¹ „History of Portugal“, *Encyclopedia Britannica*, pristup ostvaren 21. VI. 2021., <https://www.britannica.com/place/Portugal/History>

³² Cravetto, *Povijest 11.*, 293-299.

u Aziji osvojili istočnu Indiju, odnosno Cejlon, Malaku, Sumatru, Javu i druga važna područja oko Indijskog oceana. Imali su monopol nad začinima, mirisima i tekstilom, a Lisabon je postao i centar međunarodne trgovine. Ubrzo su im Nizozemska i Engleska oduzele prevlast u Aziji te su se morali okrenuti Južnoj Americi. Španjolci su od početka više odlazili u Novi Svijet odnosno Ameriku te osvajali područja Srednje i Južne Amerike kako bi mogli pronaći što više zlata, dok ih plodna zemlja Sjeverne Amerike nije zanimala. Uz to, nisu pridavali dovoljnu pažnju ni ekonomskim proizvodima kojima su mogli trgovati pa zbog toga portugalski, nizozemski i britanski trgovci sprovode trgovinu između Amerike i Europe pa tako Španjolska ekonomski slabi.³³

Do kraja ranog novog vijeka uobičajeno je postalo probleme rješavati diplomatskim putem, a za to su bile važne i dinastičke veze. Međutim, za to je trebalo nekoliko stoljeća jer diplomacija svoje korijene ima od prvih otkrića i osvajanja svijeta. Portugal i Španjolska dogovorili su se Sporazumom u Tordesillasu 1494. da će svijet podijeliti između sebe, a papa im je dao dopuštenje da sebi mogu pripojiti svaki teritorij koji nije dijelom dotadašnjeg kršćanskog svijeta. Ovim je sporazumom povučena crta razgraničenja na 46. meridijanu zapadno od Greenwicha što je značilo da će zapadni teritorij pripasti Španjolcima, a istočni Portugalcima. Ubrzo nakon toga, 1529. potpisan je i Sporazum u Zaragozi kojim je povučena i crta istočno od Molučkih otoka čime je Tih ocean pripao Španjolskoj, a Afrika, Indijski ocean i Začinski otoci Portugalu. Od tada je krenula borba za prevlast u međunarodnoj trgovini i tržištu između Španjolske, Portugala, Nizozemske, Francuske i Engleske koje su određivale granice, gradile trgovačke baze, pregovarali i ratovali s lokalnim vlastima, a sve s ciljem sigurne trgovine i ekonomski stabilne države. Portugal je bio pionir u trgovini na istočnoindijskom tržištu te su ondje trgovali na Začinskim otocima, preprodavali perzijske sagove u Indiju, njihovu tkaninu u Sijam te preuzimali trgovinu Arapima, stvarajući utvrđenja na ulasku u Crveno more i Perzijski zaljev. Sve brodove koji nisu bili kršćanski, Portugalci su pljačkali i otimali, a bilo je i drugih slučajeva gusarenja. Nizozemci im preotimaju monopol u Aziji i oni do 1700. imaju najsnažniju kompaniju s najvećim interesom u Indoneziji dok su s druge strani Englezi iz Indije upravljali svojom trgovinom.³⁴

³³ Vučo, *Ekonomska istorija sveta*, 22.

³⁴ Roberts, *Povijest Europe*, 334-335.

4. Nizozemska tijekom 17. i 18. stoljeća

4.1. Nizozemska do stjecanja neovisnosti

Osamdesetogodišnji rat i pobuna u Nizozemskoj iznjedrili su jednu od najjačih, najmodernijih i najprogressivnijih država koja je 200 godina bila neprikosnoveni vladar mora i trgovine u Aziji. Sedamnaest malih pokrajina bile su dio burgundijskog nasljeđa kojima je upravljala Habsburška Monarhija od 1482. do 1581. Godine 1504. Monarhija dobiva i španjolsku krunu čime dinastija Habsburg vlada velikim teritorijem. Ovo se područje skupno nazivalo Donje Pokrajine, koje su bile podijeljene na sjeverni dio, u kojem su bile poljoprivreno-pomorske pokrajine, te na južni dio koji je bio najurbanije područje Europe s trgovačkim središtem u Antwerpenu. Osim toga, u sjevernom dijelu prevladavali su protestanti, a u južnom katolici što je doprinjelo razlici između pokrajina. Nakon abdikacije Karla V. Habsburga, Pokrajine su pripale španjolskoj liniji Habsburgovaca pa je tako Filip II. postao novim kraljem.³⁵ Kako je bio katolik, odlučio je provesti odluke Tridentskog koncila³⁶ što će prouzročiti probleme u Pokrajinama. Osim toga, bilo je teško prikupljati poreze, a i plemići južnih pokrajina bojali su se moguće inkvizicije što bi utjecalo na njihove povlastice i interese. Godine 1566. započeo je sukob Španjolske i plemića koji će biti poznat kao Nizozemski ustanak ili revolt te će se ovaj rat, nakon pobjede nad plemićima, proširiti u sjeverne pokrajine gdje je pobunjenike predvodio Vilim Šutljivi. Ubrzo započinje i Osamdesetogodišnji rat koji je trajao od 1568. do 1648. kada je Španjolska konačno priznala neovisnost Nizozemske Westfalskim mirom. Nakon uspješnog ratovanja te otpora Španjolcima, na prostoru današnje Nizozemske, stvorena je 1579. nova labava federacija sedam pokrajina (Friesland, Geldern, Groningen, Holandija, Overijssel, Utrecht i Seeland) koje su činile Utrechtsku uniju. Dvije godine kasnije dolazi do Proglasa o neovisnosti čime su stvoreni uvjeti za stvaranje samostalne Nizozemske države. Republika Sedam Ujedinjenih Nizozemskih Pokrajina ili Republika Nizozemska stvorena je 1588. te je ubrzo postala primjer mnogima kako biti stabilna i dobro organizirana država na čijem se čelu nalazio *stadtholder* ili namjesnik. U južnom dijelu stvorena je Araška unija koja će kasnije postati Belgija i koja će biti dio Španjolske do 1714., a od tada će postati Austrijska Nizozemska. Kako se flamansko bogatstvo i trgovačko umijeće preselilo iz južnih gradova na sjever, tako

³⁵ „Nizozemska“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 27. V. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43943>

³⁶ Trajao je gotovo 20 godina, a bio je potaknut reformacijom Martina Luthera. Donio je različite odluke glede katoličke vjere, odnosa unutar crkve te uređivanje svih problematičnih pitanja.

je i Nizozemska dobila puno ljudskog kapitala. Španjolska vojska nije uspjela osvojiti nizozemske gradove, a Nizozemci su stvorili snažnu mornaricu koja je bila jednaka španjolskoj. Pomoć Nizozemcima stigla je i od engleske kraljice Elizabete I. pa se zbog toga Španjolska okrenula i protiv Engleske 1588., ali bezuspješno te su Španjolci izgubili. U Nizozemskoj je zbog vjerskih razlika osigurana vjerska snošljivost, istaknuta je građanska sloboda i izuzetna samostalnost svih pokrajina, a kod vlasti najvažniji nije bio kalvinizam odnosno vjera. Državom su upravljali trgovci i građanstvo, dok zemljoposjednici nisu imali istaknutiju ulogu.³⁷

4.2. Nizozemska republika do gubitka samostalnosti

Republika Nizozemska od svog postanka bila je usmjerena na širenje svog posjeda, očuvanje svoje neovisnosti i pokušaje osvajanja podijeljenog svijeta između Španjolske i Portugala. Nakon osnivanja sitnih kompanija koje nisu polučile dovoljno koristi za samu državu, stvorena je istočnoindijska kompanija koja će zatresti sve pore društva i dati energiju za razvoj kapitalizma. Ubrzanom napretku pomoglo je i Dvanaestogodišnje primirje (1609.-1621.) između Španjolaca i Nizozemaca. Tijekom 17. stoljeća Nizozemska je morala braniti svoju samostalnost nekoliko puta te su im vjerski fanatici htjeli urušiti vjerski pluralizam koji je ondje postignut. Tako je tijekom Osamdesetogodišnjeg rata, Nizozemska bila uvučena i u Tridesetogodišnji rat koji je vođen između protestanata i katolika, a kasnije se pretvorio u veliki europski rat.

Za razvoj Nizozemske najzaslužnije su dvije trgovačke kompanije koje su odlazile na zapad i istok kako bi Europljane opskrbili namirnicama kojih nije bilo dovoljno. Nizozemska zapadnoistočna kompanija, osnovana 1621., među prvima je došla u Sjevernu Ameriku te su ondje osnovali Novu Nizozemsku i grad New Amsterdam, a dolaskom Engleza oni će postati njihov posjed s državama New York, New Jersey, Delaware i Connecticut, a grad New Amsterdam bit će preimenovan u New York. Snažna ekonomija, uspješna trgovina te sposobnost nizozemskih političara dovela je do Zlatnog doba koje traje od osnutka Republike 1588. do 1672. kada je Nizozemska sudjelovala u ratovima s Francuskom i Engleskom i kada su ubijena braća de Witt. Svaki je grad imao svoju posebnu samoupravu i zakone što je omogućavalo veliku samostalnost i podjednak razvoj. U to su vrijeme stvarali značajni umjetnici poput Rembrandta, Vermeera, Jana Steena i drugi. Princ Vilim II. Oranski umro je

³⁷ Roberts, *Povijest Europe*, 285-287.

1650., a vlast preuzimaju decentralizatori na čelu s Johanom de Wittom te će oni upravljati državom sljedećih 20 godina.³⁸ Za vrijeme njegove vlasti ekonomija je počela stagnirati, ali se njegova vlast veže za vrhunac ekonomske moći Nizozemske te je uspješno koristio sve benefite istočnoindijske trgovine. Pored toga, zabranio je Oranjskima da ponovno budu namjesnici, raspustio je nizozemsku vojsku, ali je i nekoliko puta ratovao protiv Engleza. Donošenjem engleskog Zakona o plovidbi (koji je već ranije spomenut) dolazi do Prvog englesko-nizozemskog rata koji je trajao od 1652. do 1654. i zaključen je Mirom u Westminsteru, Nizozemska je taj rat izgubila te zbog toga Zakon ostaje na snazi. Godine 1665. počinje Drugi englesko-nizozemski rat kada Englezi napadaju Novu Nizozemsku (nizozemski teritorij u Sjevernoj Americi). Osim borbi u Novom svijetu Nizozemci su se morali boriti i na prostoru današnje Belgije jer su ih tamo napali Francuzi, tako započevši Francusko-nizozemski rat koji je trajao od 1672. do 1678. Kada je velik broj engleskih brodova uništen, Nizozemska je izvojevala pobjedu te je sklopljen Mir u Bredi kojim su Englezi zadržali osvojene posjede u Americi, no Nizozemci su ipak došli u posjed Surinamama i Zakon o plovidbi je poništen. Nedugo zatim, 1672., Englezi su u koaliciji s Francuskom i Munsterom pokrenuli još jedan rat, koji će biti treći i pretposljednji u kojem je izvršena invazija na Nizozemsku. Tada se na čelu države nalazio Vilim III., čime su se Oranski vratili na vlast u Nizozemskoj, dok su Johan i Cornelis de Witt ubijeni i spaljeni. Uz pomoć njemačkih naroda, Nizozemci su pobijedili koaliciju koja je stvorena protiv njih te je 1674. sklopljen drugi Mir u Westminsteru.³⁹ Kada je Filip IV. Španjolski umro 1665., kralj Luj XIV. odlučio je zatražiti dio španjolskog nasljeđa te napada Nizozemsku, ali ubrzo sklapa mir sa Španjolcima zbog otpora u Nizozemskoj. Kako se htio osvetiti, kralj ponovno 1672. napada Nizozemsku, ali se rat odužio zbog ponovnog odupiranja Nizozemaca. Počinje se stvarati i europska koalicija protiv Francuza koju pored Oranjskog, čine car Leopold i španjolski kralj Karlo II. Francuski kralj uspješno se odupro, a nastavio je i dalje s napadima pa tako anketira Strasbourg 1683. Zbog toga se stvara Augsburška liga koju čine Španjolska, Švedska, Nizozemska i Engleska (kralj joj postaje Vilim Oranjski nakon smrti Jamesa II.). Ovaj je rat bio izuzetno skup za obje zaraćene strane pa se zbog toga 1697. sklapa mir u Ryswicku.⁴⁰

³⁸ „History of Netherlands“, *Encyclopedia Britannica*, pristup ostvaren 28. V. 2021. <https://www.britannica.com/place/Netherlands/History>

³⁹ „Anglo-Dutch wars“, *Encyclopedia Britannica*, pristup ostvaren 28. V. 2021. <https://www.britannica.com/event/Anglo-Dutch-Wars>

⁴⁰ Jean Carpentier i Francois Lebrun, *Povijest Francuske* (Zagreb: Barbat, 1999), 159-160.

Tijekom 18. stoljeća započinje propast Nizozemske republike, prouzrokovana ratovima, stupnjevitom dekadencijom i opadanjem trgovačke snage. Udjela u propadanju ima i unutarnji sukob koji je stvoren između *oranžista*, koji su htjeli da namjesnik Vilim V. ima veće ovlasti u skladu s prosvjećenim apsolutizmom, i *patriota*, koji su pod utjecajem Američke i Francuske revolucije zahtijevali demokratičnost i veću slobodu. Pored njih djelovali su i *regenti* koji su htjeli opstanak dotadašnje situacije. Kako su Nizozemci podržali SAD i njihovu borbu, dolazi do Četvrtog englesko-nizozemskog rata koji je od 1780. do 1784. prouzročio veliku ekonomsku propast i srozavanje snažne trgovačke sile kao što je bila Nizozemska. *Patrioti* su se 1785. pobunili protiv vlasti, ali su *oranžisti* uz pomoć Prusije zaustavili otpor te *patrioti* odlaze u Francusku.⁴¹ Kada je Francuska osvojila Nizozemsku, *patrioti* su stvorili kratkotrajnu Batavsku Republiku, a ubrzo je na tom prostoru stvorena Kraljevina Holandija s Lujem Napoleonom kao kraljem. No, kada on nije ispunio francuske interese, Napoleon je Nizozemsku pripojio Francuskom Carstvu. Nakon Napoleonovog poraza, Nizozemska je postala parlamentarnom kraljevinom, s dinastijom Oranje koja je uživala velika prava.⁴²

⁴¹ Cravetto, ur. *Povijest 12. knjiga*: 493-496.

⁴² „The period of French dominance (1795-1813)“, *Encyclopedia Britannica*, pristup ostvaren 5. VI. 2021., <https://www.britannica.com/place/Netherlands/The-period-of-French-dominance-1795-1813>

5. Okolnosti prije osnutka Nizozemske istočnoindijske kompanije

Kristofor Kolumbo krenuo je na zapad u potrazi za novim putem do Indije, a jedan prevladavajući razlog zbog kojeg su se Španjolci odlučili podržati ga bio je taj što su im bili potrebni začini koje je cijela Europa dobivala iz Indije. U to je vrijeme trgovina začinima bila najunosnija i donosila ogromnu zaradu zbog velike potražnje. Kada je otkriven novi kontinent s ogromnim resursima, ali i kada je otkriven put do Indije preko Rta dobre nade, Španjolska i Portugal su tijekom 16. stoljeća postali dominantne trgovačke sile u Europi i svijetu. Dva milijuna kilograma papra, cimeta, muškata i đumbira svake je godine dolazilo u Lisabon. Ova su rizična putovanja dovela do povećanja cijena i poreza na ovu robu pa tako i posrednici počinju dodatno zarađivati te se zbog toga i sve veći broj drugih država uključuje u trgovinu. Krajem stoljeća trgovina začinima prelazi u ruke Nizozemaca što je u povijesnoj znanosti poznato kao Nizozemsko čudo. I su oni u početku tražili načine za prodiranje na svjetsko tržište začina, prolazili su kroz stalan rast cijena te su teško dolazili do proizvođača u Aziji.⁴³ Naposljetku, trgovac de Houtman i tajnik portugalskog nadbiskupa Van Linschoten uspješno su otkrili portugalske trgovačke maršrute i načine kako prevoze svoju robu. U knjizi *Itinerario* Van Linschoten pisao je o rutama, navigaciji, iskustvima, opisima zemalja te točne prikaze kako su Portugalci došli do Azije odnosno Začinskih otoka i cijele Istočne Azije. Koliko je ova knjiga bila značajna tada, govori i podatak da je prevedena na nekoliko jezika kako bi i drugi narodi pokušali osnovati svoje kompanije.⁴⁴

5.1. Nizozemske kompanije prije udruživanja

U razdoblju prije osnivanja ujedinjene i zajedničke kompanije postojalo je više različitih, malih, kratkotrajnih tvrtki koje dugoročno nisu imale svrhu te su se gasile. Zbog većeg broja tih tvrtki, one će ukratko biti opisane te će se odgovoriti na sljedeća pitanja: što im je bio cilj, tko je njima upravljao i kako je to sve utjecalo na stvaranje Nizozemske istočnoindijske kompanije.

Udaljena kompanija (niz. *Compagnie van Verre*) bila je preteča i prva koja je osnovana 1595. od strane Hendrika Huddea, Reintera Pauwa, Pietera Dirksza, Dirka van Osa i

⁴³ Charles Rivers Editors, *The Dutch East India Company* (CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016), 15., pristup ostvaren 25. III. 2021., [The Dutch East India Company_ The History of the World's First Multinational Corporation \(PDFDrive \).pdf](#)

⁴⁴ Albert Hyma, *A History Of The Dutch In The Far East* (Michigan: George Wahr Publishing Co., 1953), 61-62.

nekolicine trgovaca koji su se sastali u kući vinara Martina Spila. Ovi su trgovci kasnije sudjelovali i u osnivanju Nizozemske istočnoindijske kompanije 1602. Zajednički interes bio im je ostvariti zaradu od azijskih proizvoda (papar i začini) da ne napadaju nikoga te da rade na ugledu Nizozemske. Svakome od njih bilo je, uz dobivenu dozvolu za putovanje izdanom od nizozemske vlade, određeno da štite, promoviraju i podižu ugled Nizozemske. Nakon prvog putovanja vratili su se s vrlo malom količinom proizvoda, ali je i dalje to bilo dostatno za zaradu. De Houtman, koji je vodio brodove u Aziju, zaključio je i iznio pred vladu prijedlog da su putovanja dobra za državu i narod te da bi trebalo poticati kompanije na putovanja bez obzira na rizik te zbog utjecaja na dio obale na koju bi se iskrcavali. Sljedeća je kompanija bila Nova kompanija za putovanja u Istočnu Indiju (niz. *Nieuwe Compagnie van de vaart op Oostindien*) koja je stvorena 1597. u Amsterdamu. Osnovali su ju trgovci koji su pripadali sjevernijim dijelovima zemlje te su smatrali da južniji dijelovi s Antwerpenom ne rade dovoljno na povećanju trgovine s Azijom. Nedugo nakon osnivanja, u dogovoru s *Compagnie van Verre* stvaraju zajedničku Staru kompaniju (niz. *Oude Compagnie van Verre*) koja se može smatrati trgovački uspješnom, snažnom i profitabilnom te je ona bila jedan od poticaja Engleskoj za osnivanje svoje kompanije. Posljednja amsterdamska kompanija osnovana je od strane Isaaca le Mairea, Jacquesa de Velaera, Marcusa de Vogelaera, Hansa Hongera i Gerarda Reynsta koji su bili bliži južnijim dijelovima zemlje i svoju kompaniju nazivaju Novom brabantskom kompanijom (niz. *Nieuwe Brabantsche Compagnie*).⁴⁵ Prva Ujedinjena istočnoindijska kompanija Amsterdama (niz. *Eerste Vereenigde Compagnie*) nastala je ujedinjenjem Stare kompanije i Nove brabantke kompanije te je ukupno 23 osobe upravljalo kompanijom, a oni će, ili njihovi nasljednici, na sličan način kasnije upravljati novom zajedničkom nizozemskom kompanijom. Na svoje putovanje prema začinima krenuli su pod kapetanom Jacobom van Neckom, koji je prvi stupio u kontakt sa Začinskim otocima Maluke, što je dovelo do izbacivanja posrednika na Javi i ostvarilo nizozemskim trgovcima profit od čak 400 posto.⁴⁶ Istočnoindijske kompanije prilikom odlaska u Aziju morale su kupovati robu od posrednika jer trgovci nisu poznavali jezik i tržište. Indijski trgovci kupovali su robu od lokalnih obrtnika te ju preprodavali Europljanima, a samim time su i određivali cijenu proizvoda. Nakon što su europske kompanije ojačale izbacile su posrednike i izravno

⁴⁵ Jeffrey S. Robertson, „Capitalism and accounting in the Dutch East-India Company 1602-1623: an historical study of determining influences and practices“ (doktorska disertacija, University of Wollongong, 2011), 266-269.

⁴⁶ Charles Rivers Editors, *The Dutch East India Company*, 19.

se povezale s obrtnicima kojima ovo nije donijelo bolju zaradu, već su i dalje imali loše uvjete za život.⁴⁷

U Amsterdamu je još jedna kompanija osnovana 1598., ali nema podataka o tome je li poslala brodove u Aziju ili se udružila s Roterdamskom Mageljanovom kompanijom. U Zeelandu su postojale dvije kompanije, Kompanija Veera (niz. *Veersche Compagnie*)⁴⁸ i Middelburgska kompanija (niz. *Middelburgsche Compagnie*), koje su htjele krenuti u zapadnoindijsku trgovinu, ali su kasnije uvidjele veći potencijal i okrenuli se istoku. U prvoj kompaniji glavnu je ulogu imala obitelj de Moucheron, a drugu je kompaniju osnovao gradonačelnik Middelburga Adriaen Hendricksz Haeff s nekoliko drugih trgovaca. Iako su djelovale samostalno pod utjecajem vlade morale su se ujediniti 1600., a postojalo je više različitih naziva poput Zeelandska kompanija Middelburg trgovanja u Istočnoj Indiji, Middelburg istočnoindijska kompanija ili Ujedinjena zeelandaska kompanija Middelburga. U novoj kompaniji nije sudjelovao utjecajni de Moucheron zbog financijskih problema, ali on je samostalno poslao nekoliko brodova u Aziju. Rotterdam je imao dvije istočnoindijske kompanije do kraja 1597., od kojih je jedna loše poslovala te se iz Azije vratila bez ikakvog tereta što je prouzročilo da njezini osnivači van der Veecken i van der Hagen financijski propadnu, no ipak samo će se van der Veken oporaviti i kasnije biti jedan od upravitelja Nizozemske kompanije. Druga kompanija zvala se Mageljanova kompanija (niz. *Magelaensche Compagnie*) te su za četiri putovanja, koliko ih je bilo, išli kroz Mageljanov prolaz u Čile i potom u Indoneziju. Nitko od osnivača kasnije nije sudjelovao u osnivanju Nizozemske kompanije jer nisu imali interesa u istočnoindijskom području. Ova se kompanija kasnije sukobljavala s Nizozemskom kompanijom jer je postojala mogućnost da Mageljanova kompanija oduzme dio monopola koji je zajednička nizozemska kompanija htjela samo za sebe. Grad Delft imao je svoju kompaniju osnovanu 10. listopada 1601. kada su već krenuli pregovori o osnivanju Nizozemske istočnoindijske kompanije i postoje podatci da je ova kompanija poslala jedan brod u Aziju, ali to se ne može sa sigurnošću tvrditi. Gradovi Enkhuizen i Hoorn kasnije će biti dio ujedinjene nizozemske kompanije, iako ranije nisu imali osnovane kompanije koje bi trgovale u Aziji. Razlog zbog kojeg ova dva grada kasnije sudjeluju u novoj kompaniji bio je taj što su oni bili na sjeveru Holandije i ondje je bilo

⁴⁷ Nikola Vučo, *Ekonomika svijeta*, 19-20.

⁴⁸ Nazvana po zeelandskom gradu Veere

sjedište admirala. Kada je zaživjela ujedinjena nizozemska kompanija, ova tri grada su sudjelovala sa svojim brodovima, mornarima i trgovcima na istočnoindijskom tržištu.⁴⁹

Nizozemske su kompanije uvidjele potrebu ujedinjenja i to po ugledu na Portugalce i njihov način trgovanja. Stupanje u kontakt s Muslimanskim trgovcima na Indonezijskom otoku Ambonu omogućilo je Nizozemcima pravo da samo oni kupuju začine na tom otoku. Kompanije onoga vremena stvarane su samo radi jednog putovanja u Aziju, a kada se trgovci vrate s njega, kompanija se gasi, zarada se dijeli između dioničara te se stvari i oprema rasprodaju aukcijom. Ovakav način upravljanja i ekonomskog jačanja nije se sviđao novom naraštaju službenika i upravitelja koji žele donekle održivo stanje koje će potrajati. Nizozemci zbog toga mijenjaju stvari i odlaze na više putovanja pod patronatom istih direktora i članova kompanije te kada oni steknu dovoljno novca zatvaraju staru kompaniju i pokreću novu. Kada je zarada kompanija opadala uslijed povećanja cijena, nizozemska vlada trebala je ubrzano riješiti problem zbog mogućeg ponovnog jačanja tada ujedinjene Španjolske i Portugala te moguće propasti dosadašnjeg uspjeha kojeg su Nizozemci ostvarili. Uz to, glavobolju im je i zadavala novorastuća trgovačka i pomorska sila Engleska koja je već osnovala vlastitu istočnoindijsku kompaniju.⁵⁰

⁴⁹ Robertson, „Capitalism and accounting“, 270-272.

⁵⁰ Charles Rivers Editors, *The Dutch East India Company*, 20.

Tablica 1. Nizozemske kompanije prije 1602.

Godina odlaska	Broj brodova	Naziv kompanije	Zapovjednici	Godina povratka
1595.	4	Udaljena kompanija	Cornelis de Houtman, Gerrit van Beuningen	1597.
1598.	3	Kompanija Middelburg	Gerard le Roy	1600.
	2	Verre Kompanija	Cornelis de Houtman	1600.
	8	Stara kompanija Amsterdama	Jacob van Neck, Wybrand van Warwijck	1599./1600.
	5	Mageljanova ili Roterdamska kompanija	Jacques Mahu, Simon de Cordes	Nema podatka
	4	Mageljanova kompanija	Olivier van Noort	1601.
1599.	3	Stara kompanija	Steven van der Haghen	1601.
	4	Stara kompanija	Jacob Wilckens	1601.-1602.
	4	Nova Brabant kompanija Amsterdama	Pieter Both	1601.
1600.	6	Stara kompanija	Jacob van Neck	1602.-1604.
	2	Nova Brabant kompanija	Guillaume Senescal	1602.
1601.	4	Ujedinjena Zeeland kompanija Middelburga	Gerard le Roy, Laurens Bicker	1602.-1603.
	5	Stara kompanija	Wolfert Harmensz	1603.
	8	Ujedinjena kompanija Amsterdama	Jacob Heemskerck	1603.
	3	Kompanija de Moucheron	Joris van Spilbergen	1604.
1602.	6	Stara amsterdamska kompanija	Wybrand van Warwijk	1604.

Izvor: Robertson, „Capitalism and accounting“, 265.

6. Osnutak Nizozemske istočnoindijske kompanije

Nizozemska tijekom svog zlatnog doba stvara od sebe svjetsku silu te se proučavanjem tog razdoblja rasvjetljavaju i načini prvih kolonizacija Europljana. Kolonijalizam uopće počiva na tome da su se trgovci i njihove matične zemlje ujedinili u kompanije koje su bile usmjerene na svjetsku trgovinu i širenje moći. Tako, Nizozemska istočnoindijska kompanija⁵¹ spaja osobnu imovinu pojedinaca u trajnu i stalnu tvrtku, a taj novac Kompanija je ulagala na područja koja su bila pod njihovim suverenitetom odnosno suverenitetom njihove države. Zbog toga je ovo bila pravna kompanija koja je spajala ekonomiju sa suverenističkim političkim ciljevima kao što je bilo širenje državnog teritorija. Kompanija se smatra predloškom za gradske trgovce i vladare koji su bili inspirirani ovom kompanijom te po uzoru na nju stvaraju svoje (Engleska, Francuska i dr.).⁵²

6.1. Upravljačke strukture

Datum osnivanja Kompanije bio je 20. ožujka 1602., što je kasnije u odnosu na njihovog rivala iz Engleske, koji je osnovan 31. prosinca 1600. No, to ne znači da Nizozemska zaostaje već je ona u velikoj prednosti i prva u razvoju svoje kolonijalne trgovine zbog svojih ranijih kompanija koje su već postojale. Šest manjih kompanija koje su stvorile novu kompaniju bile su iz Amsterdama, Zeelanda (smještena u Middelburgu), Delfta, Rotterdama, Hoorna i Enkhuizen. Stvoreno je Vijeće sedamnaestorice ili *Heren XVII*. koje je upravljalo poslovima Kompanije i u njemu se nalazilo osam članova iz Amsterdama, četiri iz Zeelanda te po jedan iz preostala četiri grada. Posljednji član biran je iz redova svih kompanija, ali bez Amsterdamske kompanije. Napravljen je i dogovor o tome gdje će se sastajati Vijeće, tko će njime predsjedati te su dogovorene i ostale važne dileme.⁵³ Najveći dioničar na početku bio je Issac Le Maire jedan od glavnih upravitelja u Amsterdamskoj komori. Sastajali su se dvaput ili triput na godinu, a sastanci su trajali tri do četiri tjedna. Na sastancima se raspravljalo o različitim temama poput ciljeva u Aziji, putovanja i organizacije brodova i moreplovaca. Također, morali su se iznijeti i planovi onih koji putuju u Aziju kako bi se usuglasilo sve što je bilo potrebno za kompaniju, a loše i nedolično ponašanje članova

⁵¹ Dalje u tekstu Kompanija

⁵² Julia Adams, „Principals and agents, colonialists and company men: The decay of colonial control in the Dutch East Indies“ *American Sociological Review* 61 (1996.), br. 1: 13, pristup ostvaren 23. II. 2021., <https://www.jstor.org/stable/2096404>

⁵³ G. L. Balk, F. van Dijk i D. J. Kortlang, *The Archives of the Dutch East India Company and the Local Institutions in Batavia* (Boston: Brill, 2007), 15.

tijekom proslava i okupljanja bilo je sankcionirano. Kompanija je uspješno stavljena na noge i mogla je svakome pripremiti i izbaciti konkurenciju zbog podrške moćne države i financijski sposobnog sustava koji su preuzeli od Engleza, ali su ga prilagodili i munjevito skočili ispred Engleske kompanije.⁵⁴ Uređuju se i odnosi između upravitelja i članova odnosno njihovih podčinjenih. Oni koji nisu upravljali u kompaniji nazivali su se sudionici (niz. *participanten*), a oni koji su upravljali bili su upravitelji ili direktori (niz. *bewindhebbers*). Ovisno o uloženom novcu i zaradi, obje su grupe po povratku s putovanja imale određenu korist.⁵⁵

Prema povelji o udruživanju bilo je naznačeno da će ona važiti 21 godinu, ali je definirano i da će dioničari svoja ulaganja moći podići nakon deset godina te odlučiti hoće li ih ponovno uložiti ili ne. Dioničarima je pružena sloboda te je tvrtka djelovala u smjeru zakupa, odnosno svatko tko je htio mogao je sudjelovati u ulaganjima, ali im nije bilo dozvoljeno upravljati i određivati tok novca, već je to bilo na upraviteljima (*bewindhebbers*). Oni su i upravljali i imali moć djelovanja pa čak i utjecaja na dioničare. Povelja Kompanije obnavljana je nekoliko puta, ovisno o dogovoru i broju dioničara (1622., 1647., 1665., 1696., 1739., 1748., i 1776.).⁵⁶ Struktura upravljanja bila je kao što ju je imala nizozemska vlada, koja je svoj model upravljanja preuzela od hanzi⁵⁷ i to na način da su imali velik broj odbora, čime se većim brojem uvjerenja i mišljenja stvarala snažna, pluralistička i dominantna organizacija. Titula odvjetnika ili zastupnika Kompanije uvedena je 1614. i on je bio podređen Vijeću sedamnaestorice, ali i svim komorama te je bio odgovoran za svakodnevnu papirologiju. Također, bio je poveznica Vijeća, komora i kolonijalnih struktura u Aziji.⁵⁸ U Kompaniji se morao poštivati lanac upravljanja i djelovanja. Pored upravitelja, postojali su agenti koji su im bili podčinjeni i koji su na terenu zastupali interese tvrtke te kupovali ili prodavali proizvode. Umreženi sustav omogućavao je snažni razvoj i kompanije i države te se sve svodilo na uređivačku politiku. Istovremeno su bili povezani ekonomskim i političkim vezama, a jedni i drugi su se time koristili pa se tako stvarala posebna veza između njih.⁵⁹

⁵⁴ Charles Rivers Editors, *The Dutch East India Company*, 26.

⁵⁵ Balk, van Dijk, Kortlang, *The Archives of the Dutch East India Company and the Local Institutions in Batavia*, 14.

⁵⁶ Jeffrey S. Robertson, „Capitalism and accounting“, 307.

⁵⁷ Naziv za udruženje trgovaca 12.-17. stoljeća koji su za cilj imali zastupanje zajedničkih gospodarskih interesa.

⁵⁸ Robertson, „Capitalism and accounting“, 311.

⁵⁹ Adams, „Principals and agents, colonialists and company men“, 12-13.

6.2. Ekonomska podloga osnivanja Kompanije

Velika korporacija stvorena je pod nazivom Ujedinjena istočnoindijska kompanija (niz. *Vereenigde Oostindische Compagnie*) s kapitalom od 6 440 200 guldena ili današnjih 644 milijuna američkih dolara, čime postaju monopolistička sila u trgovini s Azijom. Prvo društvo s ograničenom odgovornošću (d.o.o.) bila je upravo Kompanija, koja je djelovala izrazito decentralistički. Svaka od šest kompanija imala je jednaka prava i svaka je od njih imala svoje upravitelje.⁶⁰ Trgovci su mogli svoj novac ulagati u brodove bez rizika da se neki od brodova neće vratiti jer ako se to i dogodi, trgovci neće ostati u financijskim problemima i svaki je trgovac dobivao svoju zaradu zasebno.

Način ulaganja novca bio je određen kroz četiri odredbe koje su išle na ruku manjim ulagačima. Prvom odredbom određivalo se da će svi manji ulagači koji žele svoj novac uložiti moći to napraviti te da će im pun iznos biti prihvaćen. Slijedom toga, drugom se odredbom određivalo da ukoliko Kompanija ne bude više mogla uzimati iznose koje im nude manji ulagači, u tom će se slučaju veliki ulagači odricati svog dijela u visini iznosa koje ulažu manji. Treća odrednica određivala je da je rizik ulaganja bio vrlo mali jer je Kompanija djelovala kao samostalna tvrtka i ograničavala je dugovanja te se investitori nisu morali bojati da će plaćati tuđe dugove. Posljednja odrednica govorila je o jednakim isplatama zarade tijekom tri godine. Potpuno inovativan i nov način upravljanja ogledao se u tome da sva zarada i roba koju dobivaju bude jednako raspoređena između gradova, čime se zadovoljavaju i ulagači i gradske sredine. Zbog izuzetnog broja malih i velikih ulagača, mogućih prevaranata i zbog što uređenijeg sustava, Kompanija postaje prva tvrtka s mnogobrojnim ulagačima i s ogromnim knjigovodstvenim sustavom. Knjigovodstvo se moralo nositi sa složenom raspodjelom kapitala, odnosno zarade, različitim pozivima, neplatišama, prijenosom novca te osigurati jasan, kreditno sposoban sustav u kojem će se uvijek znati tko što posjeduje i kolika su mu prava. Jedinstveni knjigovodstveni sustav morao je, zbog velikog broja računa, uvijek moći provesti transakcije koje su obuhvaćale novac i proizvode, a dužnici su morali biti dio sustava. Dvojno knjigovodstvo⁶¹ korišteno je i u poslovanju Kompanije, a uz to imali su i decentralizirani knjigovodstveni sustav (svaka je komora odvojeno bilježila svoje prihode i rashode te se podatci nisu bilježili zajednički). Kada su nakon 1612. zarade i kapital počeli

⁶⁰ Robert Parthesius, *Dutch Ships in Tropical Waters: The Development of the Dutch East India Company (VOC) Shipping Network in Asia 1595-1660* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010), 35.

⁶¹ Način zapisivanja finacijskih podataka po kojem je potrebno promijeniti dva različita računa glavne knjige računa, a izumitelj je Talijan Luka Pacioli u 15. stoljeću.

rasti, prilikom obnove povelje o osnutku 1623., Kompanija odbija pružiti ulagačima dio u upravljačkim strukturama sljedećih 20 godina.⁶²

Postojao je i registar ulagača u kojem su se nalazila imena onih koji su ulagali, a pored njih postojali su i anonimni ulagači koji su svoj novac davali Kompaniji preko upravitelja. Također, postojala je i knjiga sudionika, onih koji nisu imali pravo odlučivati, a u njoj su se nalazili podatci o uplatama i prijenosu novca te je služila kao knjiga iz koje je moguće iščitati protok kapitala Kompanije. Sudionici su mogli prenositi svoj udio drugima te su se njihova imena i količina novca mijenjali s vremenom, no registar ulagača sadržavao je samo izvorne ulagače, ne i imena kasnijih posjednika dionica Kompanije.⁶³ Kompanije iz Amsterdama i Zeelanda imale su najbolje razrađen sustav knjigovodstva pa se zbog toga i u novoj kompaniji primjenjuje slična konstrukcija poslovanja, ali i one kasnije prolaze kroz određene promjene.

6.2.1. Amsterdamska burza i Kompanija

Najstarija i još živuća burza osnovana je 1602. u Amsterdamu po nalogu upravitelja i trgovaca s ciljem razvoja kompanije te se smatra prvom kompanijom koja je nudila dionice javnosti. Ovakav način trgovanja na burzama razvijao se i ranije te u ovakvom obliku on traje do danas, a današnji naziv burze je *Euronext Amsterdam*. Kompanije koje su postojale ranije također su izdavale dionice koje su kupovali privatni dioničari, a sve se temeljilo na trgovačkim kompanijama južne Nizozemske te Genove i Venecije. U novoosnovanoj kompaniji svi su Nizozemci mogli ulagati svoj novac, dok su ranije to mogli samo određeni ulagači koji su bili oko upravitelja.

Za početak su napravili prvu svjetsku javnu ponudu – inicijalnu javnu ponudu (engl. *initial public offering/ IPO*) ili, kolokvijalno rečeno, izlaz određene tvrtke na burzu. Ovaj pojam u ekonomiji označava prvi izlazak neke tvrtke na tržište kapitala odnosno rasprodaju svojih dionica iz različitih razloga.⁶⁴ U to vrijeme nije postojala stalna lokacija na kojoj će se burzovni poslovi odvijati pa se zbog toga prva javna ponuda održala u kući trgovca Dircka van Osa jednog od suosnivača Kompanije. Novac koji je tad uložen trebao je biti „zaključan“ na 21 godinu jer je toliko trajala povelja o osnutku Kompanije, ali su osnivači, svjesni da je to dugo razdoblje, nakon deset godina zakazali isplaćivanje novca ako to netko bude htio. No,

⁶² Robertson, "Capitalism and accounting" 323-325.

⁶³ *Isto*, 341.

⁶⁴ „Initial Public Offering (IPO)“, Investopedia, pristup ostvaren 28. III. 2021., <https://www.investopedia.com/terms/i/ipo.asp>

kasnije shvaćaju da je i to predugo pa su odlučili dodati aneks po kome je prodaja dionica moguća nekoj trećoj osobi. U tom slučaju prodavatelj dionica morao se sastati s knjigovođom Kompanije, dva su upravitelja morali odobriti prijenos dionica te na kraju sve to uvesti u knjige. Zbog toga treba razlikovati i duge pozicije, kada dioničari očekuju rast cijena dionice te kratke pozicije, u kojima oni očekuju pad cijena te se ne žele upuštati u dugoročna ulaganja. Ukupno je 1 143 ulagača bilo nakon prve rasprodaje dionica te je ukupno 3 674 945 guldena zabilježeno da će biti uloženo, a ovaj se podatak odnosi samo na amsterdamsku komoru koja je činila 57 posto ukupnog kapitala. Svaka je komora zasebno provela javnu rasprodaju te je ukupno 6,5 milijuna guldena uloženo i to je komora Middelburga sudjelovala s 20 posto, Enkhuizen s 8 posto, Hoorn sa 7 posto, Delft s 4 posto te Rotterdam s 3 posto.⁶⁵

Prvim dioničarima izdani su računi na kojima se nalazila potvrda da su oni kupili dionice, a kasnije se ova praksa nije nastavila te se znalo događati da oni koji posjeduju dionice uopće nemaju dokaz za to, već se sve samo nalazilo u knjigovodstvu. Na osnovu izdanog računa moglo se trgovati dionicama ili skupljati dividendu, a knjigovođa je na osnovu toga lakše utvrđivao identitet. Uz to, postojala je knjiga u kojoj su se nalazili svi prijenosi novca i ondje se na računu dioničara nalazila pozitivna bilanca koja je bila dokaz posjedovanja dionica.⁶⁶ U prvim se godinama nije moglo govoriti o pravim dionicama (akcijama), kakve su danas poznate na burzama, već su to bili udjeli u Kompaniji. Treba se praviti i razlika između dionica i dijela koji jesu sinonimi, ali dionice su se vezale uz ulagače, a dijelovi uz sudionike, dok se o razlikama između njih već ranije govorilo. Dionice su se kupovale i donosile novac ili dividendu, a dijelovi su bili vezani uz kapital poput novca ili dobara koji su ulagani u objekte ili brodove pa se na osnovu toga dobio udio u kompaniji. U kasnijem razdoblju ova se dva termina izjednačavaju i imaju jednaku snagu.⁶⁷

Sustav unaprijed dogovorene cijene (engl. *forward market*⁶⁸), u kojem su se unaprijed dogovarale cijene i vrijeme kupoprodaje dionica, započeo je 1607. da bi postao iznimno važan u drugoj polovici 17. stoljeća. Nekolicina špekulanata imala je ogromnu zaradu kroz već unaprijed dogovorene cijene, a da im prijenos dionica uopće nije prošao kroz glavne knjige Kompanije.⁶⁹ U 1660-im ovakav način trgovanja dolazi do nižih dioničara odnosno onih koji nisu posjedovali velik broj dionica te se kroz trgovačke klubove udruženo natječu na tržištu i

⁶⁵ Lodewijk Petram, „The World's First Stock Exchange“ (doktorska disertacija, University of Amsterdam, 2011), 2.

⁶⁶ *Isto*, 19.

⁶⁷ Robertson, "Capitalism and accounting", 363-364.

⁶⁸ Tržište koje djeluje na način da se unaprijed dogovore cijene za proizvode kojima se trguje.

⁶⁹ Petram, „World's First Stock Exchange“, 23.

koriste unaprijed sklopljene dogovore. Zbog toga dolazi do formiranja podržništva odnosno tajnog tržišta koje je bilo čvrsto povezano (oni su bili razgraničena grupa trgovaca koji su se sastajali na određene datume na određenim mjestima).⁷⁰

⁷⁰ Petram, „World's First Stock Exchange“, 45.

7. Osvajanje tržišta u Aziji tijekom prve polovice 17. stoljeća

7.1. Izgradnja sustava

Koliko su Nizozemci bili ponosni na svoju novu kompaniju pokazuje i činjenica da su stvorili novi grb i zastavu. Podloga te zastave bila je nizozemska zastava (narančasta, bijela i plava), preko nje utisnut grb koji je bio jednostavan jer je veliko V bilo u sredini, slovo O zakačeno na jedan krak, a slovo C za drugi krak. Ubrzo su svoj logo utiskivali na plovila, proizvode pa čak su kovali i svoj novac s ovim znakom. Novac, koji su kovali u Nizozemskoj i Aziji, bio je izrađen od zlata, srebra, bronce i kositra, a korišten je za sve vrste trgovine i razmjena. Nazivao se jednako kao nizozemska valuta, guldeni, a uz to postojali su dukatoni i stiveri.⁷¹

Za osvajanje tržišta u Aziji potrebno je bilo uložiti veliku svotu novca kako bi se uspjela izgraditi ekonomski stabilna i snažna tvrtka. Dotadašnji sustav u kojem admirali upravljaju mornaricom, organiziraju posao i pošiljke, postao je loš jer se time nije mogla dobiti prava slika i nije se mogla graditi snažna pozicija Nizozemske na azijskom tržištu. Zbog toga se moralo naći središte, odnosno administrativni centar, iz kojeg bi se mogli koordinirati poslovi, odnosno sklapati ugovori, istraživati, slati robu za Nizozemsku itd. Još od ranije na Začinskim otocima Nizozemci su imali svoje uporište pa tako admiral Van Warwyck odlučuje ondje, u Bantamu, osnovati prvu nizozemsku bazu i središte. Ustanovljena je i titula guvernera-generalala koji je upravljao svim poslovima Kompanije u Aziji i organizirao trgovinu i vojsku. On se nalazio i na čelu Vijeća Indije (niz. *Raad van Indie*) u kojem su se nalazili zastupnici Nizozemske. Prvi su guverneri-generalali bili Pieter Both, Gerard Reynst i Laurens Reael. Cilj im je bio sklapati što više ugovora s domorodcima kako bi preuzeli trgovinu nudeći odlične uvjete zbog kojih su se ugovori uspješno sklapali, no često je bilo potrebno primijeniti i oružje kako bi domorodci pristali na postavljene uvjete. Kada netko nije priznavao njihovu vlast, bilo da su to domorodci, Portugalci ili Španjolci, znalo je doći i do uporabe sile. Portugal i Španjolska odricali su se svoje dominantne uloge u Aziji, a na njihovu štetu gradila se Nizozemska kompanija.⁷² Začinski otoci bili su središte trgovine začinima i ukoliko je netko želio imati monopol nad trgovinom, morao je upravljati ovim otocima pa Nizozemci upravo to i čine. Ipak, ovo je mjesto bilo nepristupačno i samo se šest

⁷¹ Charles Rivers Editors, *The Dutch East India Company*, 25.

⁷² Parthesius, *Dutch Ships in Tropical Waters*, 37-38.

mjeseci u godini moglo uzimati začine, dok je sljedećih šest mjeseci bilo potrošeno na putovanje. Radilo se na smanjenju trajanja puta pa je i otkriven novi put koji nije pratio afričku obalu već je išao južnije. Iako je politika Kompanije bila decentralizirana kao i država, u Aziji se ipak djelovalo u smjeru centralizacije jer su sve pošiljke za Nizozemsku morale proći kroz Bantam (kasnije Bataviju). Ondje se moralo paziti što se u koju komoru, od njih šest, šalje kako bi se zadržala decentraliziranost i jednakost svih komora. To je stvaralo dodatne probleme i opterećivalo sustav. Pokušalo se graditi i posebne brodove koji bi imali isključivu trgovačku namjenu i bili vrlo brzi. Težilo se ostvarenju triju cilja: optimalna težina i zapremina te najveća zarada koja se može izvući. Brodovi su dolazili u Bataviju od lipnja do listopada, da bi se tijekom studenog počeli vraćati u Europu.⁷³ Kompanija se širila velikom brzinom, stvarala monopol u trgovini, imala vlastitu flotu, vojnike, sklapala ugovore i širila svoje utvrde te se zbog toga može govoriti o svojevrsnoj državi u državi. Tako se stvara i model po kojem će raditi i druge kompanije toga doba.⁷⁴

7.2. Nadmetanje i prvi sukobi

Na početku postojanja Kompanije i osvajanja azijskog tržišta značajan je bio događaj koji je vezan uz portugalski brod *Santa Catarina*. Nizozemci su na čelu s admiralom Jacobom van Heemskerkom i lokalnim plemenom Johorenima (naseljeni na prostoru južne Malezije) napali te osvojili njihove začine i tekstil koji su se kao tovar nalazili na brodu. Ovaj je događaj značajan zbog toga što su se Nizozemci suprotstavili Portugalcima i na taj ih način htjeli izbaciti iz azijskog tržišta. Stvorena je ružna slika o Nizozemcima kao razbojnicima te je stvoren i cijeli niz napada i kontroverzi o njima. Također, o ovome je pisao i poznati pravnik tog vremena Hugo Grotius. Naime, angažiran je od strane Nizozemske kako bi ih obranio od napada te potaknut time piše svoj tekst pod nazivom *De Jure Praedae*, u kojem u nekoliko poglavlja predstavlja Kompaniju kao časnu, opravdava djelovanja admirala van Heemskerka, iznosi pravne podatke kako bi sve legalizirao te detaljno opisuje događaj. Ipak, najznačajnije poglavlje, koje su otkrili kasniji istraživači, nosi naziv *Mare Liberum* i u kojem se Grotius zalaže za ideju slobodnog mora odnosno da mora ne pripadaju niti jednoj državi, da postoje slobodne međunarodne vode i da svi mogu slobodno putovati.⁷⁵ Kako su u sve ovo bili

⁷³ Parthesius, *Dutch Ships in Tropical Waters*, 113-117.

⁷⁴ George Edmundson, *History of Holland* (Cambridge: University press, 1922.), 159.

⁷⁵ Martine Julia Van Ittersum, „Hugo Grotius in Context: Van Heemskerck's Capture of the *Santa Catarina* and its Justification in *De Jure Praedade* (1604-1606)“, *Asian Journal of Social Science* 31 (2003), br. 3: 511-514, pristup ostvaren 1. IV. 2021., <https://www.jstor.org/stable/23654730>

umiješani i Johoreani on govori o tome na koji su se način oni ujedinili, opravdava i njihove razloge za napad na *Santa Catarina*, govori da nije samoinicijativno napad izveo admiral van Heemskerck, već da je o tome odlučila cijela uprava.⁷⁶ Nizozemska kompanija od svojih je početaka angažirala stručnjake poput Grotiusa koji su im koristili za razne medijske istupe, a Grotiusov rad konkretno postaje povijesni izvor koji pruža uvid u određenu ranonovovjekovnu propagandu, koja sadrži jasno opisan slijed događaja i daje uvid u prva razmatranja i uređivanja u području međunarodnog prava.

Signal Nizozemskoj za jačanje mornarice koja će štititi trgovačke brodove bila je Bitka kod Changi u kojoj su Nizozemci uspjeli pomoći Johoreanima i pobijediti Portugalce u samo nekoliko dana.⁷⁷ Zbog toga je admiral Steve van der Hagen postavljen za kapetana kompanijine mornarice. Ukupno 13 plovila s odličnim topništvom i posadom od 1200 mornara bilo je smješteno na manjim brodovima koji su zbog toga bili brži i spretniji tijekom morskih sukoba. Na ovaj je način obustavljena trgovina Portugala s Indijom i Španjolaca s Malakom. No, nije sve išlo lako ni s domorodcima pa se zbog toga mornarica 1606. sukobljava sa snažnim otporom u Malaki. Nizozemci su uspjeli 1608. ondje ponovno doći pa tako sljedeće godine osvajaju pirinejske baze (Makao, Manila, Goa i dr.)⁷⁸

Trgovina s Kinom bila je vrlo ograničena i Nizozemaca nije bilo ondje onoliko koliko u drugim dijelovima Azije. S godinama je rastao broj odlazaka, ali sve je to bila zasluga vojnih akcija s ciljem obustavljanja trgovine Kine i Španjolske. Postojalo je nekoliko vojnih akcija, poput pokušaja osvajanja Penghu otoka, ali to nije bilo uspješno. Zbog toga je Kompanija morala na drugačije načine dolaziti do kineskih proizvoda. Kompanija je s Kinom i njihovom dinastijom Ming pokušala sklopiti sporazum 1623., po kojem bi se Nizozemskoj dalo ekskluzivno pravo korištenja Penghu otoka što je izazvalo otpor Kineza i rat između njih. Nizozemci su napali ovaj otok uništavajući ga, a već sljedeće godine kineska je vojska porazila nizozemsku. Kompanija je pokušala još jednom, nakon 10 godina, osvojiti taj otok, ali ponovno bezuspješno.⁷⁹

⁷⁶ Van Ittersum, „Hugo Grotius in Context“, 519-521.

⁷⁷ „The 1603 Naval Battle of Changi“, History SG, pristup ostvaren 23. III. 2021., <https://eresources.nlb.gov.sg/history/events/7a818ab0-2fec-4fe0-8cdc-9847e354c876>

⁷⁸ Charles Rivers Editors, *The Dutch East India Company*, 31-35.

⁷⁹ Parthesius, *Dutch Ships in Tropical Waters*, 140-141.

7.3. Sukobi s Engleskom istočnoindijskom kompanijom

Stalni sukob između Nizozemaca i Engleza nastojao je iskorijeniti Jan Coen koji je sve htio riješiti ratom i preuzimanjem trgovačkog monopola. Coen je izabran sa samo 31 godinom na mjesto guvernera-general, a svoje je znanje stjecao uz oca trgovca i studijima međunarodne trgovine i poslovanja u Rimu. Nakon toga je radio u Nizozemskoj trgovačkoj kompaniji u Rimu te je odlazio na putovanja u Aziju. Među trgovcima je bilo uvriježeno da se trgovački sinovi šalju u važne europske trgovačke centre kako bi kao mladi bili podučeni stranim jezicima, trgovini, poslovanju i praksi, a svoje su znanje dobivali kroz trgovačke priručnike, zapise, udžbenike te ugovore.⁸⁰ Kompanija je izdala priručnik o svojim operacijama koji se nazivao *Discoers Tauscherende den Nederlantsche Indischen Staet* i njega je Coen detaljno i iscrpno prikazao sa svojim komentarima. Zbog prevelikog i složenog sustava Kompanije, što koči razvitak i napredovanje, on govori o dva moguća rješenja, a to su: prvi, da se Kompanija usredotoči i preuzme monopol na muškat, klinčić i oraščić, a drugi, da monopol bude prisilno nametnut na svakoj obali te da se iskorištavaju prirodni resursi kao i lokalno stanovništvo, što je značilo i nesuzdržavanje od nasilja.⁸¹ Htio je zaustaviti probleme i ostale intrige s Englezima za koje je govorio da su nepodnošljivi. U blizini Jakarte oba naroda su utvrđivali svoje pogone i pridobivali domorodce za trgovinu s njima. Coen je napao Engleze i uništio njihovu proizvodnju te je napao i njihovu flotu koja je došla pomoći. Nizozemce su na obali napali domorodci i borbe su trajale nekoliko dana. Kada se Coen sa svojim vojnicima vratio, uspjeli su osvojiti Jakartu, a pomagali su im i strani plaćenici. Na mjestu Jakarte odlučio je stvoriti novi grad koji postaje novo središte Nizozemske Istočne Indije. Mjesto je nazvano Batavija i ovo će ime imati sve do 20. stoljeća. Premještanje središta iz Bantama u Bataviju prouzročilo je i to što je kralj na Bantamu bio prkosan, odnosno nije podržavao Nizozemce, a nekoliko ih je i zarobio. Tek nakon što je Coen postavio ultimatum, kralj je popustio i oni su oslobođeni.⁸² Javom od tada neprikosnoveno vlada Nizozemska koja od 1620. kontrolira ovaj otok koji je bio najbogatiji i najvrjedniji u Nizozemskom kolonijalnom carstvu.

Pokušalo se prekinuti razmirice koje su postojale između Engleske i Nizozemske kompanije te su to pokušali postići i dogovorom od 17. lipnja 1619. Dvije su se strane dogovorile oko puštanja zarobljenih na slobodu, reparacija, surađivanja i međusobnog

⁸⁰ Mark Häberlein, *Trading Companies*, (Mainz: Leibniz Institute of European History, 2018), pristup ostvaren 10. V. 2021., <http://www.ieg-ego.eu/haeberleinm-2016-en>

⁸¹ Charles Rivers Editors, *The Dutch East India Company*, 38-40.

⁸² Hyma, *History of the Dutch and in the Far East*, 113-121.

dijeljenja svojih baza, sporazumjeli su se oko cijena i tržišta, Englezima je obećan dio od trgovine sa Začinskih otoka te je stvoreno Vijeće obrane u Istočnoj Indiji koje će imati 20 plovila. Ova dvadesetogodišnja suradnja bila je samo dogovor na papiru jer se na terenu događalo suprotno. Nizozemci su bili nezadovoljni i nisu se slagali s odlukama, odnosno smatrali su da su obmanuti te se stanje samo pogoršavalo.⁸³ Održana je još jedna konferencija 1622. i 1623. u Londonu koja također nije imala učinka.⁸⁴ Nije dugo potrajalo, a već su započeli sukobi, međusobna optuživanja i preuzimanja tuđih baza. Jedan događaj ostat će vrlo upečatljiv u odnosima između ove dvije kompanije, a naziva se Amboyna masakr. Nizozemski guverner Herman van Speult trebao je urediti odnose u Aziji, ali se nakon niza optužbi, zavjera pa čak i paranoičnih postupaka odlučuje napasti Engleze te osvojiti njihovu bazu u Amboyni. Kako je i velik broj stranaca bio prisutan, napadi nisu bili usmjereni samo protiv Engleza, tako da je 27. veljače 1623. izvršen masakr odnosno odrubljivanje glave i pri tom je ubijeno devet Engleza, deset Japanaca, jedan Portugalac i upravitelj engleske baze Gabriel Towerson. Kolale su i priče da je Towerson čak bio pronizozemski nastrojen te da je bio za suradnju i divio se van Speultu, ali mu to nije pomoglo. Postojale su naznake da su se Englezi spremali za napad na Nizozemce, ali se često znalo dogoditi da netko pod prisilom priznaje sve što mu se nameće. Koliko je Van Speult nemilosrdno upozoravao i plašio svoje podanike govori i činjenica da su Nizozemci svakoga tko nije bio njihov suradnik optuživali za špijunažu i na najgori mogući način mučili kako bi saznali potrebne informacije. Ova povijesna epizoda prikazuje koliko su Nizozemci strahovali od Engleza i koliko je njihova navodna suradnja bila nametnuta. Toliko da su se krvavo obračunavali sa svim neprijateljima, a to se može povezati s kasnijim apsolutističkim i diktatorskim režimima.⁸⁵

7.4. Osvajanje portugalskih posjeda te otkrivanje novih teritorija

S ciljem smanjenja utjecaja Portugalaca i smanjenja njihovog monopola, Nizozemci su, počevši od 1620., radili na zaustavljanju njihove trgovine u Arapskom moru blokirajući jugozapadnu obalu Indije, odnosno područje Goe. U više navrata, od 1636. do 1644. i od 1652., oni su zaustavili svaki oblik portugalske trgovine, time povećavajući cijenu papra u Europi, što im je išlo na ruku. Uz to, postavili su velik broj ratnih brodova koji su čuvali ovo područje i tako štitili svoju robu. Tako su mogli putovati i trgovati s Perzijancima te odlaziti u

⁸³ Hyma, *History of the Dutch and in the Far East*, 126-127.

⁸⁴ Edmundson, *History of Holland*, 163.

⁸⁵ David Kenneth Basset, „The Amboyna Massacre of 1623“, *Journal of Southeast Asian History* 1 (1960), br. 2: 1-2, pristup ostvaren 8. IV. 2021., <https://www.jstor.org/stable/20067299>

druge dijelove Azije poput Tajvana.⁸⁶ Cejlon, koji je bio pod kontrolom Portugalaca, Nizozemci su od 1638. sustavno nastojali osvojiti uz pomoć kralja Kandyje, da bi 1656. osvojili taj otok i preuzeli vlast na njemu. Središnje mjesto na otoku bio je Colombo te ga je kralj Kandyje htio za sebe, ali su Nizozemci to odbijali pozivajući se na dogovor koji su ranije sklopili pa nastavljaju rat, da bi 1658. pobijedili i samostalno kontrolirali otok.⁸⁷

Na Malabarskoj obali, točnije na prostoru Kerale, europske države dolazile su do začina, zlata, slonovače i najvažnijeg proizvoda – papra. Kako su Portugalci među prvima prisvojili ovaj prostor, tako su i prvi imali glavnu ulogu te su surađivali s domorodcima. Kada je Kompanija 1658. izbacila Portugalce s otoka Cejlon, nastavili su dalje i u Kerali potiskivali portugalske trgovce te su ih 1663. protjerali s Malabarske obale. Mnoge su poglavice i domorodci prihvaćali suradnju s Kompanijom i trgovina se vrlo dobro pokrenula te je nizozemski monopol začina sve više rastao. Vladar Zamorin Calicute, kako je glasio naziv dinastije vladara ondašnjeg grada, nije se htio pokoriti, već je odolijevao i borio se protiv prevlasti te je na kraju ipak pokoren 1717. Međutim, prema autoru M. O. Kosyju, koji živi i radi u današnjoj pokrajini Kerali te je napisao knjigu, koja iscrpno prikazuje utjecaj Nizozemske na tom prostoru, od 1729. počinje najznačajnije razdoblje vlasti Kompanije u Kerali, koje će se završiti 1758. U tom je razdoblju došlo do velikog otpora domorodaca zbog toga što su ih vladari Cochina u ime Kompanije zastrašivali i prijetili im. Kraljevstvo Travankore koje je preuzeo Marthanda Varma snažno je krenulo u borbu protiv nizozemskih vlasti i kriza je dosegla svoj vrhunac. Iako je nizozemska malabarska uprava imala sredstava, počela je gubiti da bi naposljetku i izgubila ovaj prostor, a najpoznatija je bitka kod Colachela iz 1741., u kojoj je Kraljevstvo Travankore uspješno pobijedilo Nizozemce. Nakon toga im se pridružio i Zamorin te su Nizozemci, zaključno s 1758., prestali imati svoje ispostave na Malabarskoj obali, što je još jedan pokazatelj opadanja moćne Nizozemske kompanije.⁸⁸

U vrijeme guvernera-generalata Antonija van Diemena otkriveni su novi teritoriji, a njegov moreplovac Abel Tasman doplovio je do Australije (nazivana je Novom Holandijom), Tasmanije, Novog Zelanda, otkrili su prolaz koji se danas naziva Cookovim prolazom te mnoga područja koja će kasnije otkriti James Cook i tako pripasti Engleskoj.⁸⁹ Dosta lokaliteta i danas nosi imena koje je davao Tasman poput zaljeva, rijeka, rtova, poluotoka i dr.

⁸⁶ Parthesius, *Dutch Ships in Tropical Waters*, 120-121.

⁸⁷ M.O. Koshy, *The Dutch power in Kerala (1729-1758)* (New Delhi: Mittal publications 1989), 13.

⁸⁸ *Isto*, 1-7.

⁸⁹ Hyma, *History of the Dutch and in the Far East*, 172-173.

Započeli su trgovanje i na obalama Novog Zelanda, ali i s Arapima i Perzijancima što je Nizozemsku dodatno uzdiglo.⁹⁰

⁹⁰ Edmundson, *History of Holland*, 164-165.

8. Uspjeh u Japanu i neuspjeh u Kambodži

8.1. Nizozemsko-japanska trgovina

Trgovina Nizozemske i Japana započela je 1600., kada je samo jedan brod, poslan iz Roterdama 1598., doplovio do obala Japana s kapetanom Quaeckernaecom i časnikom van Lodensteynom koji su stupili u kontakt i sporazumjeli se s Japancima. Tada je Japan najviše trgovao s Portugalcima, ali ubrzo će doći do promjena. Od 1603. pa sve do 1867. trajalo je Edo razdoblje u japanskoj povijesti, koje će biti obilježeno mnogim ograničenjima i zabranama za Europljane i strance. Japanci su početkom 17. stoljeća počeli ograničavati Europljanima, točnije Portugalcima, trgovinu zbog velikog broja dolazaka kršćanskih misionara i propovijedanja vjere koja nije bila u skladu japanskom. Brodovi Nizozemske istočnoindijske kompanije pristali su 1609. u mjesto Hirado te donijeli pismo i poklone princa Mauricea, koji je upravljao Nizozemskom, za Tokugawu Ieyasu, vladara Japana, koji je Nizozemcima odobrio trgovinu te pokretanje njihove baze u Hiradu. Do 1616. nije bilo zabrana, ali se od tada svim strancima, osim Kinezima, dozvoljava ulaz samo kroz Hirado ili Nagasaki.⁹¹ Nizozemska kompanija trebala je riješiti goruće probleme poput toga da nisu imali dovoljno zlata, bakra i srebra za trgovanje. Španjolci i Portugalci u svojim su zemljama obilovali ovim sirovinama te su zbog toga lakše dolazili do začina i ostalih proizvoda koje su domorodci posjedovali pa su stvorili monopol s Kinezima. U početku su Nizozemci napadali portugalske, španjolske i kineske brodove kako bi došli do zlata, srebra ili drugih proizvoda. Zbog toga im je bilo važno povezati se s Japanom iz kojeg su mogli dobivati srebro i bakar te su s Tajvana počeli preuzimati robu iz Kine i razmjenjivati ju s Japanom.⁹² Na Tajvanu je za upravitelja postavljen Pieter Nuyts koji je ondje trebao popraviti situaciju, no ubrzo je krenuo u sukob s Japancima, kada je napao jednog njihovog kapetana te je nakon sukoba nekolicina Nizozemaca zarobljeno. Zbog toga je trgovina obustavljena, ali je ona ponovno uspostavljena 1633. kada je upravitelj Nuyts izručen Japanu jer ga se smatralo odgovornim za ubijanje japanskih vojnika.⁹³

Naposlijetku, nakon dugogodišnje suradnje Japana i Portugala sve je zaustavljeno ediktom *sakoku* (na japanskom *zatvorena zemlja*) što je značilo da nema više trgovine sa

⁹¹ „Beginning of Exchange between Japan and the Netherlands“, pristup ostvaren 27. V. 2021., https://www.ndl.go.jp/nichiran/e/s1/s1_1.html

⁹² T.O. Smith, *Cambodia and the West, 1500-2000* (London: Palgrave Macmillan, 2018), 24.

⁹³ „Beginning of Exchange between Japan and the Netherlands“, pristup ostvaren 27. V. 2021., https://www.ndl.go.jp/nichiran/e/s1/s1_1.html

strancima, posebno Europljanima. Sklopljen je ugovor 1638. po kojem su Nizozemci mogli izgraditi svoju postaju u Hiradu, ali nakon sitnih tenzija, odlučeno je da će im skladište i baza biti na otoku Deshima pa tako od 24. srpnja 1641. Kompanija jedina surađuje i trguje s Japanom. Nizozemska dominacija u trgovini s Japanom traje sve do 1853. kada prestaje politika zatvorenosti pod utjecajem brzorastućih Sjedinjenih Američkih Država.⁹⁴ Za ovakvo povjerenje Japanaca, nizozemski su trgovci morali obećati da neće propovijedati vjeru, u ovom slučaju protestantizam. Japanski bakar, srebro i nakit mijenjali su za kineske začine, porculan, pamuk, svilu i druge materijale. Brodovi koji su dovozili proizvode u Bataviju, vraćali su se u Nizozemsku s natovarenim pamukom. Uz materijalne proizvode, do razmjene s azijskim trgovcima dolazilo je i u vidu europskih ideja i tehnologije. Tajvan im je služio isključivo za prijenos robe te je bilo potrebno ostvariti stabilnu mrežu i uspješno povezati sve brodove kako ne bi bilo kašnjenja u isporuci. Iz tog je razloga ondje bio prisutan i velik broj vojnika zbog borbi sa Španjalcima i kasnije s piratom Coxingom.⁹⁵

Otok Deshima bio je povezan mostom s ostatkom kopna, a niti Nizozemci niti Japanci nisu smjeli odlaziti i dolaziti na otok bez dozvole. Na samom otoku nalazilo se nekoliko objekata kojima je rukovodio upravitelj i njegov zamjenik, a između 10 i 15 Nizozemaca radilo je u tajništvu, kuhinji, proizvodnji, uređivanju i skladištu, bilo je nekoliko prevoditelja te sluga s Jave. Trgovački brod mogao je dolaziti samo jednom godišnje i na njemu je bio ograničen utovar, ali kako je profit postajao sve veći, Japanci su odobravali i veće količine dobara koje su prodavali. Prodajom proizvoda upravljalo je računovodstvo Nagasakija od 1698. i oni su kupovali robu te ju predavali trgovcima, a cijenu je određivala japanska vlada. Robu koju su oni prodavali Nizozemcima morala je imati jednaku vrijednost, a u svemu tome pomagali su im prevoditelji. Oni su vodili pregovore, ali su i obučavali Japance u raznim znanostima, prijevodima knjiga i drugim stvarima koje nisu poznavali. O tome koliko je Japan nastojao biti izoliran govori i činjenica da su informacije izvan Japana dobivali samo od Nizozemaca koji bi dolazili na brodovima, tada bi sve što kažu bilo prevedeno i poslano japanskoj vladi. Obaveza upravitelja bila je svake četiri, a u početku svake godine, odlaziti u Edo (Tokio) na prijem kod vladara kako bi mu dali poklone i predstavili mu se. Trgovina je počela opadati krajem 18. stoljeća kada je Nizozemska prestala biti republikom i postala francuskom marionetom. Nakon propasti Nizozemske kompanije bilo je pokušaja da se trgovina održi, ali se u sve umiješala Engleska kompanija koja je preuzela gotovo svu

⁹⁴ Grant Goodman, *Japan and the Dutch 1600-1853* (Richmond: Curzon press, 2000), 9-18.

⁹⁵ Parthesius, *Dutch Ships in Tropical Waters*, 119.

trgovinu u Aziji. Međutim, Nizozemci su s Japanom i dalje održavali trgovinu do otvaranja zemlje 1853.⁹⁶

8.2. Problemi u Kambodži

Najveći je otpor i probleme Kompanija imala u osvajanju kambodžanske trgovačke mreže i uspostavljanje svojih baza ondje. Kambodža je nakon pada moći Kraljevstva Kmera započela trgovati sa Španjolcima i Portugalcima, ali ih krajem 16. stoljeća protjeruju. Uz sporadične dolaske Nizozemaca većih kontakata nije bilo sve do 1637., kada na prostoru Kambodže Nizozemska kompanija pravi svoju bazu u procesu širenja Istočnom Azijom, kada su došli u Siam, Annam i Tonkin. Glavni razlog bio je i taj što su im bili potrebni proizvodi za izvoz u Japan i trgovinu s njim.⁹⁷

Autor Alfons van der Kraan u svojoj monografiji *Murder and Mayhem in Seventeenth-Century Cambodia* daje uvid u događaj koji će uslijediti nekoliko godina poslije i zbog kojeg Nizozemci prestaju trgovati s Kambodžom. Ukratko će biti predstavljen ovaj povijesni događaj. U početku nije bilo većih problema s vlastima u Kambodži, ali 1642. dolazi na vlast mladi princ Ramadhipati I. uz pomoć Portugalaca, Japanaca i malajskih zajednica. Zbog pomoći koju su mu pružili Portugalci, odlučio je protjerati Nizozemce i oduzeti im pravo trgovanja. Tada kreću njegov sukobi s upraviteljem proizvodnje Pieterom van Regemortesom, koji na sve načine pokušava ostati u Kambodži. Na kraju van Regemortes podmićuje princa i odlazi u Bataviju kako bi se posavjetovao za dalje korake s Van Diemenom. Ondje su odlučili da će se Van Regemortes vratiti u Kambodžu, ali kao veleposlanik te da mu se neće dogoditi ništa, a sa sobom će ponijeti i pismo za princa Ramadhipatija. Van Regemortes se vratio i uručio je pismo princu u kojem je pisalo da mora omogućiti slobodnu trgovinu Nizozemcima, da im se mora pokoriti i da mora vratiti primljeno mito, a ako ne pristane pokrenut će rat protiv njega. Kako se nije mogao složiti s tim, princ dogovara sastanak i na njemu ubija van Regemortesa i njegovu stražu, a zatim prinčevi vojnici odlaze u nizozemsku bazu i masakriraju sve ljude. Uz to kambodžanski brodovi preuzimaju dva kompanijina plovila, ubijaju članove posade i sve im oduzimaju. Van Diemen se odlučio za borbu i napao Kambodžu, ali su ga zaustavili i upali su u zamku kada gubi brodove i zarobljavaju mu posadu. Htio je pokrenuti novi napad, ali je preminuo. Nakon toga Nizozemci više nikada nisu htjeli osvojiti Kambodžu, zarobljenici su vraćeni i samo su ponekad međusobno surađivali.

⁹⁶ „Dutch Factory on Deshima“, pristup ostvaren: 27. V. 2021., https://www.ndl.go.jp/nichiran/e/s1/s1_2.html

⁹⁷ Smith, *Cambodia and the West*, 16-17.

Kompanija je ovime bila zakinuta, ali je održala svoju stabilnost i nije prepustila monopol koji je i do tada držala. Portugalci su mislili da će ih ovi potezi i suradnja s Kambodžom učvrstiti, ali nisu mogli parirati Nizozemcima.⁹⁸

⁹⁸ Alfons van der Kraan, *Murder and Mayhem in Seventeenth-Century Cambodia* (Bangkok:Silkworm Books, 2009)

9. Trgovina Nizozemske istočnoindijske kompanije

9.1. Trgovina prirodnim resursima

Po uspostavljanju kontrole, postaja, proizvodnje i vlasti u svojoj Istočnoj Indiji, Nizozemska se odlučila proširiti i preuzeti ostatak azijske trgovine. Odlična trgovačka mreža koja je stvorena do polovine 17. stoljeća, ostvarila je zaposjedanje velikog broja mjesta u Aziji pa čak i onih najudaljenijih. Središnja baza u Bataviji dobivala je isporuku iz Nizozemske koja je bila potrebna ondašnjim ljudima. Guverner-general Coen predložio je da se zarada dobivena trgovinom s Azijom uloži u Kompaniju što bi održalo europsku prodajnu mrežu, a takav način financiranja održat će se do 1630.⁹⁹

Najvažniji proizvod tijekom 17. stoljeća bio je papar te je postao najunosniji posao. U velikim je količinama prevožen i zauzimao je najviše mjesta na trgovačkim brodovima. Začini su se počeli koristiti i u druge svrhe, od one koja je bila primarna pa se tako sjemenke začina koriste za aromatična pića, kao osvježivači i deserti. Pored papra, najznačajniji začini postaju i muškati oraščić. Pomama za začinama bila je i iz ekonomskih, znanstvenih i svakodnevnih pobuda. Tako su liječnici koristili začine, točnije oraščiće, za liječenje od kuge u obliku mirisnih vrećica i bočica. Pravi primjer koliko su oraščići postali atrakcija vidi se u tome da su Englezi plaćali jedan penny (današnjih 3,74 američkih dolara) za deset funti muškatih oraščića svojim dobavljačima u Aziji, a u Britaniji su prodavali istu količinu za 2 funte i 11 šilinga (današnjih 790 američkih dolara). Ovakav način trgovine postao je uzor drugim trgovcima pa tako i nizozemskim da se usredotoče na proizvode koje su kupci više zahtijevali.¹⁰⁰ Nakon masakra u Amboyni 1623., započeo je i nizozemski monopol nad paprom i drugim začinama te su izazvali zavist Engleza koji nisu željeli priznati njihov monopol, iako tada Nizozemci nemaju većih suparnika na tržištu. Krajem 17. stoljeća Engleska kompanija se stabilizirala u Aziji te počela prodavati razne proizvode u Europi i do sredine 18. stoljeća postaju sve jača kompanija preuzimajući monopol od Nizozemske, što je uvelike utjecalo i na njeno poslovanje. Iako su obje kompanije prolazile kroz teška razdoblja i znale imati vrlo nisku zaradu, Engleska se kompanija ipak uspjela izvući nadživjevši Nizozemsku kompaniju.¹⁰¹ Osim začina, trgovalo se i jelenskom kožom, u čijoj je trgovini sudjelovala i Kambodža koja je bila u neprijateljstvu s Nizozemskom. Kako su imali pristup

⁹⁹ Charles Rivers Editors, *The Dutch East India Company*, 49.

¹⁰⁰ *Isto*, 38.

¹⁰¹ Basset, „The Amboyna Massacre of 1623“, 17-19

ovom proizvodu, vlasti u Kambodži postale su najjače i najuspješnije u trgovini kožom čak i ispred snažne Nizozemske kompanije.¹⁰²

Manija tulipana tijekom 17. stoljeća harala je Europom i kako je Nizozemska danas zemlja tulipana tako su i oni bili uključeni u ono što će se kasnije opisivati kao prva svjetska propast tržišta, odnosno burze. Velika potražnja za ovim cvijećem dovela je do povećanja cijene pa je tako za jedan buket bilo potrebno izdvojiti 60 guldena, dok je ranije koštao samo jedan gulden. Kako bi rasprodali svoje tulipane po ogromnim cijenama, mnogi su trgovci rasprodavali i svoje dionice. Sve je to uzrokovalo krah tržišta i enorman pad cijene tulipana za čak 100 puta od originalne cijene.¹⁰³

Japan i Nizozemska započeli su prvu trgovinu čajem 1610., ali će ova trgovina kasnije preći u ruke Kine i Engleske. Nizozemci nisu uviđali potrebu velike trgovine čajem, dok se Engleska kompanija okrenula Kini i masovno krenula u uvoz čaja, što će se odraziti i na to da je čaj i danas duboko usađen u engleskoj kulturi. Najviše je porastao uvoz nakon što su liječnici otkrili da različite vrste čajeva pomažu kod bolesti. Tek 1660-ih u Amsterdamu organiziraju javnu dražbu na kojoj su prodavali čaj, ali je to bilo prekasno jer je Engleska kompanija uvelike radila na širenju svojih veza u Kini i pridobivanjem što većeg broja kineskih trgovaca. Početkom 18. stoljeća dolazi i do reorganizacije putovanja na način da roba više neće ići u Bataviju već će se izravno voziti iz Kine u Nizozemsku, što će poljuljati snažnu upravu u Bataviji. Zarada nakon uspostavljanja izravnih linija narast će za 70 posto, ali i dalje nedovoljno pa će održavanje velikog broja postaja prouzročiti sve veće izdatke za Kompaniju. Povećao se i broj zaposlenika te mornara pa rastu i izdavanja za plaće jer je od 1625. do 1750. broj mornara porastao s 2 500 do čak 20 000.¹⁰⁴

¹⁰² Smith, *Cambodia and the West*, 24.

¹⁰³ „Tulip Mania“, *Encyclopedia Britannica*, Pristup ostvaren: 8. III. 2021., <https://www.britannica.com/event/Tulip-Mania>

¹⁰⁴ Brian Goodman, „The Dutch East India Company and the Tea Trade“, *Emory Endeavors in World History* 3. (2010): 63-65, pristup ostvaren 20. IV. 2021., <http://history.emory.edu/home/documents/endeavors/volume3/Emory%20Endeavors%20in%20History%20Vol%203%202010.pdf>

Tablica 2. Težina robe i broj brodova Kompanije (1602.-1795.)

	Izvoz		Uvoz	
	brodovi	u tonama	brodovi	u tonama
1602.-1610.	76	34 970	49	22 580
1610.-1620.	117	56 280	50	29 130
1620.-1630.	141	54 720	71	37 380
1630.-1640.	157	63 970	75	40 300
1640.-1650.	164	100 950	93	74 240
1650.-1660.	206	123 990	103	84 560
1660.-1670.	238	129 349	127	89 240
1670.-1680.	232	147 647	133	99 132
1680.-1690.	204	130 849	141	105 322
1690.-1700.	235	143 295	156	108 123
1700.-1710.	280	186 364	193	135 407
1710.-1720.	311	228 066	245	185 274
1720.-1730.	382	289 233	319	251 662
1730.-1740.	375	280 035	311	236 640
1740.-1750.	314	252 715	234	185 605
1750.-1760.	291	278 845	244	237 760
1760.-1770.	292	291 605	233	231 720
1770.-1780.	290	290 340	244	245 500
1780.-1790.	297	243 424	228	170 923
1790.-1795.	118	80 717	113	92 520

Izvor: Femme S. Gaastra i Jaap R. Bruijn, „The Dutch East India Company's shipping, 1602-1795, in a comparative perspective“, *Ships, Sailors and Spices: East India Companies and Their Shipping in the 16th, 17th and 18th Centuries* (1993), 179.

Tablica 3. Broj nizozemskih, engleskih i francuskih brodova poslanih u Aziju (1600.-1795.)

	Nizozemska	Engleska	Francuska
1600.-1610.	76	17	2
1610.-1620.	117	77	10
1620.-1630.	141	58	0
1630.-1640.	157	59	6
1640.-1650.	164	75	6
1650.-1660.	206	81	6
1660.-1670.	238	91	24
1670.-1680.	232	131	30
1680.-1690.	204	142	35
1690.-1700.	235	80	36
1700.-1710.	280	120	38
1710.-1720.	311	127	41
1720.-1730.	382	149	55
1730.-1740.	375	154	109
1740.-1750.	314	184	124
1750.-1760.	291	191	135
1760.-1770.	292	242	105
1770.-1780.	290	229	194
1780.-1790.	297	292	303
1790.-1795.	118	177	196
Ukupno (1600.-1795.)	4 720	2 676	1 455

Izvor: Gaastra i Bruijn, „The Dutch East India Company's shipping“, 182.

9.2. Trgovina robljem

Tijekom 17. i 18. stoljeća Nizozemska je bila ogroman sudionik trgovine robljem na Atlantskom (preko Zapadnoindijske kompanije) i na Indijskom oceanu (preko Istočnoindijske kompanije). Međutim, trgovina robovima na Atlantiku bila je unosnija te se tada kroz tzv. trokut trgovinu prevozila glavnina robova u međunarodnoj trgovini. Trokut trgovina je u prvom stadiju putovanja pronalazila robove i prevozila ih do brodova. Drugi stadij ili srednji put bio je najpoznatiji u kojem su europske zemlje prevozile robove sa zapadne afričke obale u američke kolonije. Posljednji stadij sadržavao je prijevoz robova do njihovih vlasnika.¹⁰⁵

Kompanija se više fokusirala na trgovinu sa začinima i drugim prirodnim resursima nego na trgovinu robljem. Time su se većinom bavili privatni vlasnici i trgovci robovima koji su bili dio Kompanijine strukture ili su bili stranci koji su živjeli u gradovima, gdje je Kompanija imala razvijenu trgovačku mrežu. Tijekom 17. i 18. stoljeća trgovina robljem bila je podijeljena između azijskih i europskih trgovaca, koji su na različita mjesta prodavali robove, točnije u druge europske kolonije diljem svijeta. Nizozemski visoki dužnosnici svoje su privatne brodove koristili za prijevoz roblja, dok su srednji i niži dužnosnici na brodovima Kompanije, s drugim utovarom, prevozili i robove. Robovlasništvo je bilo prisutno na svim prostorima gdje su se nalazile baze Kompanije, a središte u Bataviji je i u ovom slučaju bilo mjesto prodaje i okupljanja robova, koji su kasnije odvoženi dalje. Robovi su korišteni za rad od strane obrtnika i poljoprivrednika, za rad u kućama i skladištima koje je posjedovala Kompanija – mogli su biti privatno ili kompanijino vlasništvo. Pored Batavije, robovi su odvoženi i na Rt dobre nade, gdje su na isti način prodavani i prevoženi na mjesta gdje će služiti svojim gospodarima. Kompanija je podjelu poslova temeljila na stereotipima koji su pojedine narode svrstavali u različite poslove koje mogu obavljati. Malabarska obala bila je područje gdje se velik broj robova izvezio preko luke Cochin, koja je bila vrlo prometna te je donosila veliku zaradu Kompaniji. Puno se robova pribavljalo iz Mozambika i Madagaskara koji su se smještali na Rt dobre nade, a važna područja za trgovinu robova bio je Bengal i dijelovi jugoistočne Azije. U trgovini robovima i drugim proizvodima, pored Batavije, najvažniji je bio Cejlon, gdje su se brodovi zaustavljali i uzimali velik broj proizvoda te se vraćali u Nizozemsku. Rt dobre nade od 1652. bilo je obvezno zaustavno mjesto svim

¹⁰⁵ Igor Josipović i Marko Vujeva, „Economic Aspects of Slavery in the Triangular Trade in the Early Modern Period“, *Journal of Gazi Academic View* 14 (2021), br. 28: 184-185.

brodovima koji su išli iz Azije za Nizozemsku jer se tako nastojala zaustaviti migracija ljudi, a svima koji nisu bili Nizozemci zabranjivao se prolazak ili im je bila potrebna dozvola.¹⁰⁶

Kompanija je trgovala i posjedovala od 660 000 do 1 135 000 robova tijekom svog postojanja i iako su Nizozemci imali loše poglede na azijske zajednice, svejedno su ih koristili za već navedene svrhe. Uz to, stvarale su se i multikulturalne zajednice zbog toga što su se europski trgovci miješali s domaćim stanovništvom zbog manjka broja žena iz njihovih domovina. Polovina batavskog stanovništva činili su robovi Kompanije koje su njihovi gospodari mogli ubijati po svojoj slobodnoj volji. No, umirao je i jednak broj nizozemskih trgovaca koji se nisu mogli obraniti od bolesti.¹⁰⁷ Smrtnost robova i trgovaca bila je izuzetna s obzirom na to da se nisu mogli obraniti od ratova kojih je bilo mnogo, zatim od gladi i epidemija koje su bile uzrok vremena, ali i ljudski se organizam nije privikao na drugačije okolnosti. Kada svega ovoga nije bilo i situacija je bila stabilna, tada je i rastao broj robova, koji je od kraja 17. stoljeća bio u stalnom rastu. Pad je nastupio kada je i sama Kompanija počela propadati pa su i njezine kolektivne brojke bile u minusu.¹⁰⁸ Kada je u pitanju povijesno proučavanje nizozemske trgovine robljem, ali i općenito u Indijskom oceanu, provedeno je vrlo malo istraživanja. No, u posljednje vrijeme radi se na otkrivanju svih povijesnih činjenica koje mogu pomoći u proučavanju ove teme te događaja koji su imali velikog utjecaja u promjeni strukture stanovništva i međunarodnim odnosima u Aziji.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Linda Mbeki, Matthias van Rossum, „Private slave trade in the Dutch Indian Ocean world: a study into the networks and backgrounds of the slavers and the enslaved in South Asia and South Africa“, *Slavery and Abolition* 38 (2017), br. 1, DOI: [10.1080/0144039X.2016.1159004](https://doi.org/10.1080/0144039X.2016.1159004)

¹⁰⁷ Charles Rivers Editors, *The Dutch East India Company*, 56.

¹⁰⁸ Markus Vink, „The World's Oldest Trade“: Dutch Slavery and Slave Trade in the Indian Ocean in the Seventeenth Century“, *Journal of World History* 14 (2003), br. 2: 163-165, pristup ostvaren 26. V. 2021., <https://www.jstor.org/stable/20079204>

¹⁰⁹ *Isto*, 176-177.

10. Slabljenje tržišta i propast Nizozemske istočnoindijske kompanije

Tijekom 18. stoljeća usporio se razvoj i smanjila učinkovitost Kompanije. Razloga za to ima više, a neki od njih su svakako prekid trgovine kositrom jer dolazi do smjene kineske dinastije, kada na vlast dolazi dinastija Qing. Manjak kositra Kompanija je nastojala nadoknaditi trgovanjem s Bengalcima, ali to su bile premale količine u odnosu na one koje su dolazile iz Kine. Zbog sve većeg priljeva nove tehnologije i usvajanja znanja, tijekom 16. i 17. stoljeća razvijaju se azijski trgovci i zajednice koje smanjuju utjecaj velikih kompanija i postaju vrlo moćne što utječe na monopol Kompanije.¹¹⁰ Promjene u Kini koje su se dogodile smjenom dinastija, dovele su do otežanja trgovine Nizozemske i Japana te je smanjen izvoz bakra, za koji su se razmjenjivali kineski proizvodi. Uz to Coxinga, koji nije podržavao novu kinesku dinastiju, došao je na Tajvan te ondje odlučio stvoriti svoj tabor. Nakon rata s njim Nizozemci će mu Tajvan morati prepustiti te su samim time izgubili važno područje za trgovinu što će kasnije dovesti i do problema s Japancima.¹¹¹

Uz sve sukobe, ratove, pobune i probleme na koje je Kompanija nailazila, ova najveća i najbogatija privatna tvrtka postala je do 1669. prva korporacija u kojoj je radilo 50 000 zaposlenika i 10 000 plaćenika, a mornarica koju su posjedovali brojala je 150 trgovačkih plovila te 40 ratnih brodova.¹¹² Preko 4 700 brodova poslano je u Aziju što je puno više od svih drugih kompanija te je prevezeno skoro milijun ljudi od 1595. do 1795., ipak ove su procjene podložne daljnjem istraživanju. U organizaciji i poslu Kompanije djelovalo je četiri skupine radnika. Prva su skupina bili radnici koji su radili u svih šest komora Kompanije, odlazili su u Aziju te su radili na vlastiti zahtjev, odnosno bili su plaćenici. Druga su skupina bili oni koji su ostajali u zemlji i radili u skladištima i uredima. Sljedeća su skupina bili slobodni radnici iz Azije i Afrike koji su bili vojnici ili su radili na pristaništima i obrtima. Posljednja su skupina bili neslobodni ljudi odnosno robovi koji su preprodavani ili su služili u druge svrhe.¹¹³

Godine 1741. Nizozemska je kompanija službeno prestala kontrolirati Indijsko tržište, a jedan od razloga bio je taj što se u Europi smanjila potreba za proizvodima koje su Nizozemci uvozili. Širenje, koje su upravitelji Kompanije htjeli napraviti početkom stoljeća,

¹¹⁰ Smith, *Cambodia and the West*, 26.

¹¹¹ Parthesius, *Dutch Ships in Tropical Waters*, 142.

¹¹² Charles Rivers Editors, *The Dutch East India Company*, 52.

¹¹³ Jan Lucassen, „A Multinational and its Labor Force: The Dutch East India Company, 1595-1795“, *New Approaches to Global Labor History* (2004), br. 66: 14, pristup ostvaren 25. IV. 2021. <https://www.jstor.org/stable/27672956>

bilo je pravi primjer kako to ne treba raditi. Sve manji priljev novca i sve veći troškovi, natjerali su Kompaniju da gradi veće i jače brodove, ali se javio problem manjka radne snage i njihove produktivnosti, a posada je prigovarala zbog malih zarada. Sve je to dovelo do opadanja stabilnosti i sigurnosti u Aziji. Kako je zarada opadala tako je rastao broj umrlih pripadnika posade od bolesti ili sukoba sa suparničkim kompanijama. Uslijed zabrana porasla je i korupcija od strane upravitelja s kojima trgovci nisu mogli trgovati van njihovih baza i postaja. Vrijednost tvrtke bila je 74 milijuna guldena (približno današnjih 7,4 milijardi američkih dolara) raspoređena tako da su brodovi vrijedili 28 milijuna, a ostali trgovački fondovi i proizvodi imali su vrijednost do 46 milijuna guldena. S druge strane, postojao je i ogroman dug Kompanije koji je sezao, čak, do 62 milijuna, a nakon 1784., i još jednog rata protiv Engleza koji im uništavaju više od pola mornarice, dug se popeo na još dodatnih 43 milijuna guldena. Ogroman dug i malaksala Kompanija bila je pred padom u ambis. Vijeće sedamnaestorice po prvi je puta provelo unutarnju istragu u Bataviji 1740., nakon što je ubijeno i masakrirano 10 000 Kineza, što je pospješilo dezintegraciju i rastakanje Kompanije.¹¹⁴

Nekoliko je glavnih razloga koje autori iznose kao glavne uzroke raspada snažne Nizozemske kompanije. Vrlo bitan uzrok bila je korupcija koja se razvijala iz toga što je samo jedna osoba upravljala kupovinom proizvoda te stvarala veze s pojedinim odabranim trgovcima. Također, mornari su krijumčarili robu, uzimali dio natovarene robe te kasnije to preprodavali i time osobno zarađivali dok je tvrtka gubila. Kao sljedeći uzrok propasti navode se ratovi Nizozemske i Engleske jer je kroz nekoliko godina izgubljen velik broj brodova i zarade u Aziji. Osim toga, Kompanija je unazadila svoje trgovačke veze tijekom 18. stoljeća jer se upravitelji nisu oslanjali na izravne veze između Amsterdama i drugih azijskih luka, već se kao posrednik nalazila Batavija kroz koju je, kako je već bilo navedeno, morala proći sva roba. Brian Goodman iznosi podatke da je krucijalni uzrok raspada bila nizozemska trgovina čajem jer dok su druge zemlje, točnije Engleska, uspješno uvozili i trgovali čajem iz Kine, Nizozemska se nije snašla i nije u dovoljnoj mjeri shvatila potrebu prelaska s trgovine začina na trgovinu čajem.¹¹⁵

Širenjem trgovine sa začina na druge potrebne proizvode Kompanija je nastojala nadoknaditi gubitke koji su nastajali. Iako su se kasno uključili u trgovinu čajem, Nizozemci su preko luke Kanton ipak uspijevali uvećati svoju zaradu, ali je Engleska i dalje bila previše

¹¹⁴ Charles Rivers Editors, *The Dutch East India Company*, 54-55.

¹¹⁵ Goodman, „The Dutch East India Company and the Tea Trade“, 60-61.

snažna za nadmetanje. Krijumčarenje je bilo izuzetno prisutno pa su se uz Nizozemce i Francuzi, Danci i Šveđani na različite načine snalazili kako bi došli do Kantona i trgovali čajem. Nizozemska kompanija od 1760. do 1769. doživjela je porast zarade, ali to je ipak bio labuđi pjev Kompanije koja je održavala svoje aktivnosti do 1780., da bi nakon toga zapala u stagnaciju, a broj brodova se smanjivao. Koristeći se radnom snagom u kolonijama dobivali su proizvode poput kave koje su potom izvozili. Zanimljivo je za istaknuti da kada je tržište bilo pretrpano kavom, Nizozemci nisu pokušali promijeniti proizvodnju već su uništavali biljke koje proizvode kavu.¹¹⁶

Više se puta odgađalo gašenje Kompanije, a sve s ciljem poboljšanja situacije i stanja. Vlasništvo Nizozemske istočnoindijske kompanije u Bataviji preneseno je na Batavsku Republiku 1. ožujka 1796. Kako je tada u Europi dolazilo do promjena i ne treba čuditi da je na Novu godinu 1800. službeno ugašena najveća, najbogatija i među prvim kapitalističkim korporacijama na svijetu – Nizozemska istočnoindijska kompanija. Komore u Delftu, Hoornu i Enkhuizenu su ukinute, a u Roterdamu i Middelburgu su radile vrlo malo. Nakon propasti Kompanijinih ustanova u Aziji i njihovih preuzimanja od strane Engleza došlo je do konačnog pada, kada je Java 1811. došla pod englesku vlast.¹¹⁷

¹¹⁶ Cravetto, *Povijest 12.*, 227-228.

¹¹⁷ Balk, Dijk i Kortlang, *The Archives of the Dutch East India Company and the Local Institutions in Batavia*, 26.

11. Posljedice nakon raspada Nizozemske istočnoindijske kompanije

Istraživanja su pokazala da je od milijun i pol do dva milijuna zaposlenih prošlo kroz Kompanijine redove te da je zbog toga ovo jedna od najmoćnijih tvrtki na svijetu. Omogućili su migracije radnika na način da su se azijski i europski trgovci izmjenjivali pa je tako ovo doprinijelo razvoju azijskog tržišta te povećanju broja radnika u Europi. Razmjena robova nije se odvijala samo s Afrikom i Europom, već su robove prevozili iz Batavije, Cejlona i južne Afrike u druge dijelove Azije mijenjajući tako izgled određene populacije.¹¹⁸

Pojedini povjesničari smatraju da tvrdnja po kojoj Nizozemska kompanija ubrzava razvoj kapitalizma nije točna, kako se to prije smatralo, ali da je utjecala na migracije i spajanje različitih ljudskih društava. Kako je tijekom 19. stoljeća došlo do razvoja kapitalizma, sociologije i proučavanja fenomena Nizozemske, mnogi sociolozi poput Marxa, Webera, Meilink-Roelofsza, Steensgaarda i van Leura proučavaju nizozemske izvore i pokušavaju shvatiti ekonomsku snagu i društveni utjecaj Kompanije. Jezikoslovac Leonard Blusse odlazi korak dalje te nakon što je završio studij azijskih jezika, proučava Kompaniju iz druge perspektive odnosno iz pogleda Azijata koji su dolazili u dodir s Nizozemcima.¹¹⁹ Rasna piramida koju su Nizozemci koristili za upravljanje i podjelu poslova i danas je prisutna u Indoneziji. Slično kao i u srednjem vijeku kada je postojala staleška podjela ili podjela na kaste u Indiji, tako su se na vrhu piramide nalazili Nizozemci, potom javansko plemstvo i srednje pozicionirani Kinezi te na kraju domicilni Malajci. Portugalci (katolici) i Nizozemci (protestanti) prouzročili su da danas ove dvije religije budu i dalje prisutne u Indoneziji. Prema procjenama, vrijednost kompanije bi u 21. stoljeću bila 7,4 trilijuna američkih dolara. Predstavljala je i jednu od najuspješnijih hibridnih kolonijalnih tvrtki čije su trgovačke ambicije i naponi bili raspršeni po cijelom tada poznatom svijetu trgujući svime i svačime (od začina i odjeće iz Indonezije i Indije, preko brazilskog šećera do afričkog roblja).¹²⁰

Kako bi se shvatio kolonijalni svijet, u obzir se mora uzeti slučaj Nizozemske i njezine kompanije jer su one neophodan predložak za razumijevanje uspješnog organizacijskog sustava. Udružene tvrtke bile su podržane od strane moćnih država, dok u kolonijama nije bilo jednakog razvoja, odnosno čak se nije ni djelovalo na razvoju obrazovanja, institucija te

¹¹⁸ Lucassen, „A Multinational and its Labor Force“, 32-33.

¹¹⁹ Tonio Andrade, *The Dutch East India Company in global history, The Dutch and English East India Companies* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018), 249.

¹²⁰ Charles Rivers Editors, *The Dutch East India Company*, 57.

vladavine prava. Istraživanja provedena nakon propasti i odlaska kompanija govore o tome da su se te zemlje nalazile u nestabilnim prilikama. Birokratski intervencionistički sustav stvoren je nakon propasti nizozemskih zakona i kompanijinog upravljanja kolonijama. Razdor između Nizozemske i Kompanije nastao je pod vanjskim utjecajima jer su se gotovo tiho uzdigle druge, paritetne kompanije koje su rasle ekonomski i vojno. Kasno 18. i rano 19. stoljeće bilo je posljednje razdoblje snažne Nizozemske zbog opadanja po svim strukturama u odnosu na zlatno doba. Također, u ovom razdoblju dolazi do prelaska Nizozemske u manje opsežnu, ali i dalje kolonijalnu državu, koja mijenja pravila određena kompanijinim upravljanjem.¹²¹

¹²¹ Adams, „Principals and agents, colonialists and company men“, 13.

12. Zaključak

Djelujući tijekom 198 godina Nizozemska istočnoindijska kompanija pravi je primjer trgovačke kompanije koje su nastajale tijekom ranog novog vijeka. Analizom te istraživanjem može se zaključiti da je ova kompanija postigla ogromne uspjehe u osvajanju azijskog tržišta i to putem sklapanja trgovačkih ugovora s raznim narodima te ratujući s Portugalcima i Englezima oko najvažnijih teritorija. Osim toga, prikazuje se i kolika je bila želja Nizozemaca za postizanjem što veće ekonomske moći, ali i preuzimanja velike količine teritorija.

Okolnosti prije osnutka najviše treba pratiti kroz više kompanija koje su osnivali nizozemski trgovci želeći ostvariti veliku zaradu, međutim to im je bilo vrlo teško bez pomoći države. Zbog toga se Nizozemska odlučila na osnivanje ujedinjene kompanije u kojoj bi sudjelovao velik broj trgovaca. Tako je više samostalnih osoba okrupnilo svoj kapital i ujedinjujući manje kompanije, stvorena je jedna od najbogatijih kompanija, koja je imala ogromno ljudstvo, mašineriju i znanje te način kako djelotvorno provesti svoju politiku. Dionice koje do tada nisu postojale u značenju kakvo imaju danas, predstavljale su inovaciju u ekonomskom pogledu te su preko njih ljudi ulagali svoje novce i ukoliko dovoljno vjeruju te imaju strpljenja mogli su ostvariti iznimnu zaradu. Osim toga provedena je i prva javna prodaja dionica na burzi, što je i danas jedan od temeljnih načina poslovanja svake tvrtke.

Trgovačka mreža, koja je građena, nastajala je na portugalskim uporištima pa se tako prostor današnje Indonezije, Šri Lanke, Sumatre, Bornea itd. našao u okviru nizozemskog kolonijalnog carstva. Dogovarajući se s domorodcima i sklapajući dobre ugovore širili su svoju trgovačku mrežu, a često su se sukobljavali s mnogim narodima pa se događalo i to da ne osvoje tržište pojedine države. Vrlo uspješnu trgovinu Kompanija je ostvarila s Japanom, s kojim je jedina stoljećima trgovala zbog japanske izoliranosti. S druge strane, u radu je prikazan i neuspješan pokušaj uspostavljanja trgovine s Kambodžom te kako su pregovori završili izuzetno loše po Nizozemce. Svoju su trgovinu najviše bazirali na prirodnim resursima, poput papra, oraščića, svile i drugih rijetkih proizvoda u Europi, ali strana im nije bila ni trgovina robljem, koja je, doduše, bila manjeg intenziteta u odnosu na trgovinu između Afrike i Amerike. Kompanija je zaključila 17. stoljeće kao najuspješnija, a Nizozemska kao jedna od najbogatijih zemalja koja je imala snažne trgovačke brodove i mornaricu. No, tijekom 18. stoljeća, ne poduzimajući promjene u vidu trgovine i proizvoda, dolazi do opadanja moći, urušava se izgrađena struktura, a zaredali su se i ratovi koji su polagano odbrojavali dane Kompanije. Naposljetku, ogromna dugovanja, teško stanje, ali i propast

Republike Nizozemske doveli su do gašenja Kompanije te opadanja moći kolonijalnog carstva. Sve što je uslijedilo bile su posljedice nizozemske kolonijalne politike, a taj se utjecaj najviše osjetio u Indoneziji.

Indonežani se sve do 20. stoljeća nisu se mogli osloboditi te imperijalističke politike. U velikom naletu oslobađanja svih koloniziranih država i Nizozemska je izgubila svoje posjede, čime se ugasio posljednji produkt Kompanije, koja je ostvarila velike uspjehe za svoje vlasnike i državu te je opskrbljivala Europu gotovo dva stoljeća. No, sve je to utjecalo na promjenu etničke i vjerske slike Azije, porobljavanje te uništavanje pojedinih plemena i naroda, miješanje Europljana i Azijata, a naposljetku i eksploataciju prirodnih resursa. Danas moćna Azija bila je mjesto koje su Europljani iskorištavali za osobne dobitke i napredovanje, dok su Azijati zauzvrat dobivali malo novca i znanja. Oslobađanjem od ovakve politike Azijati danas sami mogu stvarati svoju sudbinu i naplaćivati svoje proizvode onoliko koliko to sami odrede. Kompanija je predstavnik kolonijalne politike, ali i uspjeha jedne male europske republike koja se dugo nalazila pod tuđom kontrolom i koja je sama postigla ono što ni veća carstva i kraljevstva nisu.

13. Literatura

- 1) Adams, Julia. „Principals and agents, colonialists and company men: The decay of colonial control in the Dutch East Indies“, *American Sociological Review* 61 (1996.), br. 1: 12-28, pristup ostvaren 23. II. 2021., <https://www.jstor.org/stable/2096404>
- 2) Andrade, Tonio. *The Dutch East India Company in global history, The Dutch and English East India Companies*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018.
- 3) „Anglo-Dutch wars“, *Encyclopedia Britannica*, pristup ostvaren 28. V. 2021. <https://www.britannica.com/event/Anglo-Dutch-Wars>
- 4) Balk, Louisa, van Dijk, Frans i Kortlang, Diederick. *The Archives of the Dutch East India Company and the Local Institutions in Batavia*. Boston: Brill, 2007.
- 5) Basset, David Kenneth. „The Amboyna Massacre of 1623“, *Journal of Southeast Asian History* 1 (1960), br. 2: 1-19, pristup ostvaren 8. IV. 2021., <https://www.jstor.org/stable/20067299>
- 6) „Beginning of Exchange between Japan and the Netherlands“, pristup ostvaren 27. V. 2021. https://www.ndl.go.jp/nichiran/e/s1/s1_1.html
- 7) „Capitalism“, *Encyclopedia Britannica*, pristup ostvaren 22. V. 2021. <https://www.britannica.com/topic/capitalism>
- 8) Carlos, Ann M. i Nicholas, Stephen. „“Giant of an Earlier Capitalism“: The Chartered Trading Companies as Modern Multinationals“, *The Business History Review* 62 (1988), br. 3: 398-419, pristup ostvaren 9. V. 2021., <https://www.jstor.org/stable/3115542>
- 9) Carpentier, Jean i Lebrun, Francois. *Povijest Francuske*. Zagreb: Barbat, 1999.
- 10) Charles Rivers Editors. *The Dutch East India Company*, CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016), pristup ostvaren 25. III. 2021. [The Dutch East India Company_ The History of the World’s First Multinational Corporation \(PDFDrive \).pdf](#)
- 11) Cravetto, Enrico, ur. *Povijest 11. knjiga: Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. Zagreb: Europapress Holding, 2007.
- 12) Cravetto, Enrico, ur. *Povijest 12. knjiga: Kolonijalizam i građanske revolucije*. Zagreb: Europapress Holding, 2007.
- 13) „Dutch Factory on Deshima“, pristup ostvaren: 27. V. 2021. https://www.ndl.go.jp/nichiran/e/s1/s1_2.html
- 14) Edmundson, George. *History of Holland*. Cambridge: University press, 1922.

- 15) Ekelund Jr., Robert B. i Hebert, Robert F. *A History of Economic Theory and Method*, Long Grove: Waveland Press, 2014.
- 16) „East India Company“, *Encyclopedia Britannica*, pristup ostvaren 28. VII. 2021., <https://www.britannica.com/topic/East-India-Company>
- 17) „French East India Company“, *Encyclopedia Britannica*, pristup ostvaren 28. VII. 2021., <https://www.britannica.com/topic/French-East-India-Company>
- 18) Gaastra, Femme S. i Bruijn Jaap R. „The Dutch East India Company's shipping, 1602-1795, in a comparative perspective“, *Ships, Sailors and Spices: East India Companies and Their Shipping in the 16th, 17th and 18th Centuries* (1993), 177-193.
- 19) Goodman, Brian. „The Dutch East India Company and the Tea Trade“, *Emory Endeavors in World History* 3 (2010): 60-68, pristup ostvaren 20. IV. 2021., <http://history.emory.edu/home/documents/endeavors/volume3/Emory%20Endeavors%20in%20History%20Vol%203%202010.pdf>
- 20) Goodman, Grant. *Japan and the Dutch 1600-1853*. Richmond: Curzon press, 2000.
- 21) Häberlein, Mark. *Trading Companies*, (Mainz: Leibniz Institute of European History, 2018), pristup ostvaren 10. V. 2021., <http://www.ieg-ego.eu/haeberleinm-2016-en>
- 22) „History of Netherlands“, *Encyclopedia Britannica*, pristup ostvaren 28. V. 2021., <https://www.britannica.com/place/Netherlands/History>
- 23) „History of Portugal“, *Encyclopedia Britannica*, pristup ostvaren 21. VI. 2021., <https://www.britannica.com/place/Portugal/History>
- 24) Hyma, Albert. *A History Of The Dutch In The Far East*. Michigan: George Wahr Publishing Co., 1953.
- 25) „Initial Public Offering (IPO)“, Investopedia, pristup ostvaren 28. III. 2021., <https://www.investopedia.com/terms/i/ipo.asp>
- 26) Josipović Igor i Vujeva Marko, „Economic Aspects of Slavery in the Triangular Trade in the Early Modern Period“, *Journal of Gazi Academic View* 14 (2021), br. 28: 179-197.
- 27) Koshy, M.O. *The Dutch power in Kerala (1729-1758)*. New Delhi: Mittal publications 1989.
- 28) „Laissez-Faire“, Investopedia, pristup ostvaren 23. V. 2021., <https://www.investopedia.com/terms/l/laissezfaire.asp>
- 29) Lucassen, Jan. „A Multinational and its Labor Force: The Dutch East India Company, 1595-1795“, *New Approaches to Global Labor History* (2004), br. 66: 12-39, pristup ostvaren 25. IV. 2021. <https://www.jstor.org/stable/27672956>

- 30) Mbeki, Linda i Van Rossum, Matthia. „Private slave trade in the Dutch Indian Ocean world: a study into the networks and backgrounds of the slavers and the enslaved in South Asia and South Africa“, *Slavery and Abolition* 38 (2017), br. 1: DOI: [10.1080/0144039X.2016.1159004](https://doi.org/10.1080/0144039X.2016.1159004)
- 31) „Merkantilizam“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 23. V. 2021., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40216>
- 32) Merriman, John. *A History of Modern Europe*. New York: W. W. Norton & Company, 2010.
- 33) „Nizozemska“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 27. V. 2021., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43943>
- 34) North, Douglas C. „Institutions, transaction cost, and the rise of merchant empires“, u *The Political Economy of Merchant Empires: State Power and World Trade, 1350–1750*, urednik. J. Tracy, 22-40. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- 35) Parthesius, Robert. *Dutch Ships in Tropical Waters: The Development of the Dutch East India Company (VOC) Shipping Network in Asia 1595-1660*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010.
- 36) Petram, Lodewijk. „World's First Stock Exchange: how the Amsterdam market for Dutch East India Company shares became a modern securities market, 1602-1700“. Doktorska disertacija, University of Amsterdam, 2011.
- 37) Roberts, John M. *Povijest Europe*. Zagreb: AGM, 2002.
- 38) Robertson, Jeffrey S. „Capitalism and accounting in the Dutch East-India Company 1602-1623: an historical study of determining influences and practices“. Doktorska disertacija, University of Wollongong, 2011.
- 39) Smith, T.O. *Cambodia and the West, 1500-2000*. London: Palgrave Macmillan, 2018.
- 40) „The 1603 Naval Battle of Changi“, *History SG*, pristup ostvaren 9. IV. 2021. <https://eresources.nlb.gov.sg/history/events/7a818ab0-2fec-4fe0-8cdc-9847e354c876>
- 41) „The period of French dominance (1795-1813)“, *Encyclopedia Britannica*, pristup ostvaren 28. V. 2021., <https://www.britannica.com/place/Netherlands/The-period-of-French-dominance-1795-1813>
- 42) „Tulip Mania“, *Encyclopedia Britannica*, pristup ostvaren: 8. III. 2021. <https://www.britannica.com/event/Tulip-Mania>

- 43) Van der Kraan, Alfons. *Murder and Mayhem in Seventeenth-Century Cambodia*. Bangkok: Silkworm Books, 2009.
- 44) Van Ittersum, Martine Julia. „Hugo Grotius in Context: Van Heemskerck's Capture of the Santa Catarina and its Justification in *De Jure Praedade* (1604-1606)“, *Asian Journal of Social Science* 31 (2003), br. 3: 511-548, pristup ostvaren 1. IV. 2021., <https://www.jstor.org/stable/23654730>
- 45) Vink, Markus. „“The World's Oldest Trade“: Dutch Slavery and Slave Trade in the Indian Ocean in the Seventeenth Century“, *Journal of World History* 14 (2003), br. 2: 131-177. pristup ostvaren 26. V. 2021. <https://www.jstor.org/stable/20079204>
- 46) Vučo, Nikola, *Ekonomska istorija sveta*. Beograd: Naučna knjiga, 1962.